

WISH YOU

1944

Ռ-3 7, 9
Խ.ՏԵՐԻ

Համար Եոթ. ութ և հիններ.
Հոլ. օգոստոս.

ԲԱՐՈՒՄ

ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՄԵՐ
ՀԱՅԿԱՆՏԱԿԱՆ ԿՈՌԻՑ

Ս. ԷԶՄԻԼՅՆԻ

1944

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

էջ

1. Հայրենիք	3
-----------------------	---

Պատմական

2. Ամենայն Հայոց Հայրապ. Յ. Տեղեկութի գրութիւնը Իրանէն Հեղեմունի Հայոց Քեմի Խորհրդին	5
--	---

Հայոց եկեղեցի

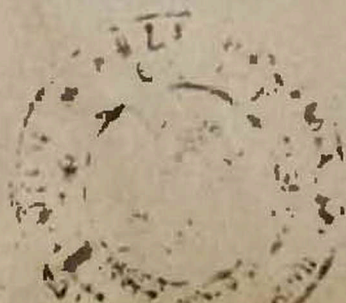
3. Մայր Աթոռ	6
4. Տ. Գրեգորի արքեպիսկոպոսը Ամենայն Հայոց Հայրապետութեան ժամին	9
5. Տ. Մանուկ արքեպիսկոպոս Նշանյան	11
6. Հայրապետական պատմութեանը Երևանացիներ	14

Բանակի զինեալ Բաղրամյանի անվան կառուցվելիք սանկային տարասյան տուփը

7. ՀՈՎՀ. ԵՎ. ԶԵՆ. ՀԱՅԾԱՆ—Զոր. Հ. Բաղրամյան	17
--	----

Կրօնա-ոյանական

8. ՊԱՏՐԻԿ—Վարդապետի տունը	18
9. ՀՈՎՍԵՓ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ—Հիշագրութիւններ Կոմիտաս վարդապետի ժամին	23
10. ՌՈՒԲԵՆ վարդապետ—Հեթանոս Հայաստանի աշխարհիկ երգերի տաղանթութեան նր եկեղեցական երգերում	27
11. Ճեմարանցի—Աշխատանքը պարսկականութեան և երջանկութեան ողբեր	33
12. Ն. Յ.—Չվարթեց	36
13. Մամուլի տեսութեան	43

ՀՐԱՄԱՆԱԻ
ԱԶԴԸՆՏԻՐ ՏԵՂԱԿԱԼԻ
ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ
Տ. ԳԷՈՐԳ ԱՐԺԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

ՀԱՅՐԵՆԻՔ

ՀԱՅՐԵՆԻՔ: Ի՞նչ քաղցր է հնչում մեր սկանջին: Այս այն դադափարն է, որ մեր ազգի բարձրագույն տոհմերին միացրել է, արձնելով նրանց մի ժողովուրդ, մի արժանազատ ընտանիք, որոնց երակներում իեննույն արյունն է հոսում, որոնց բերում միեննույն մայրենի բարբառն է հնչում, որոնց ոչ կարիքը և ոչ վտանգը արող են բաժանել:

ՀԱՅՐԵՆԻՔ: Եւս մեզ հիշեցնում է, որ եր ազգի բախան ու պատմությունը ուրախ ապաված է այն երկրի հետ, ուր ապրել և պրում է նա, ուր ուսուցված է մեր պատերի արյունով սնցյալ պատերազմների, օրափրոսությունների և հալածանքների որհիմ, որ պահում է չեն դուռերի և արթամ քաղաքների հուշարձաններ, ուր ափովել են վշտի ու տառապանքների ազդի տցունքներ, ուր հնչել են երբեմն նաև տախճանաց և հաղթութեանց ուրախ ելու: Եւս մեր կյանքի օրրանն է, ուր օրորել է մեր օրորացը, ուր հիմնվել է մեր փախան օջախը, որ ամփոփել է յուր ծում մեր սիրելիներին և որը պիտի լինի և մեր վերջին հանգստյան վայրը:

Մեր ազգի կյանքը երեկ չի սկսված, հետաքրքրական պատմություն ունի և անցյալում: Հարյուրամյակներ ի վեր յություն ունենք, և մեր ազգի բախտը երկար շրջանում միշտ փոփոխական է եղել, երբեմն դեպի առաջ և երբեմն պի ետ, բայց միշտ ունեցել է միևնույն ճակատագիրը, միեննույն վիշտն ու տախությունը, որ բաժին է ընկել ամբողջության: Նրա հարյուրամյակների գոթյան պատմական դասը մեզ սովորեցում է, որ մենք սրտք է միասին լինենք,

միասին խորհենք, միասին դործենք, միասին քնենք դժգոհության չարժանիքները և միասին խորհենք համայնական երջանկության մասին:

Մեր ազգի գոյության, նրա մեծության, նրա փառքի և նրա բարեկեցության համար շատ սերունդներ են մաքաւել և տանջվել: Մենք ժողովուրդներ ենք այն բոլորի, որ մեր պատերի ջանասիրությունը, անձնփրությունը, նրանց հերոսական ոգին է ձեռք բերել: Եւս հավատում եմ, որ ինչ որ մեր հայրերը մեզ ավանդ են թողել, այդ նույն հիմքի վրա մենք կշարունակենք շենքի կառուցումը: Այս բարոյապետ պարտականությունը պիտի լինի մեր բոլորիս համար իբրև սրություն:

ՀԱՅՐԵՆԻՔ: Ի՞նչ խոր ազդեցություն ունեւ դու գգայուն սրտերի վրա: Այո, դու բնությամբ հարուստ եւ, դարմիչ և դեղեցիկ, և եթե օտար մի երկիր լինեք՝ անդամ ափելի դրամիչ, հյուրընկալ, այն ժամանակ էլ քեզ փոխարինող չէր լինի մեզ համար, որովհետև հայրենի կարտուր ներքին դպացմունքով և անջամելի կապերով կապում է մեր սրտերը քեզ հետ և սուր պում մեզ ձգել ամեն ինչ օտարության մեջ և դառնալ հայրենի երկիր:

ՀԱՅՐԵՆԻՔ: Դու հասունացրել եւ մի ժողովուրդ, Հայ ժողովուրդ, որը դաստիարակվելով ցուցաբերել է առաքինություններ, որոնք վկայում են, թե նա մեծ ժողովուրդ է եղել, և այսօր եւս ընդունակ է տալու հերոսական քաջության և անվահերություն փայլուն օրինակներ:

24 տարի առաջ, մինչև Սովետական կարգերի հաստատումը, չունեինք Հայրենիք, որպես իրական ֆիզիկական ուրիշ և

կար միայն նրա գաղափարը, իբրև բարոյական ույթ, իսկ այսօր ունենք Հայրենիք փառք և պատիվ նրա ասեղծողին: Նաև փառք Հայ ժողովրդին, որ իր հոգևոր առաքինություններով, ֆիզիկական աշխատանքով ամենազոհությամբ արժանացավ այդ փառքին: Հայրենի երկրի և Սփյուռքի Հայ ժողովուրդը, եթե իբրև Հայ մարդ և իբրև Հայ ազգ ապրել կուզես, դի՛ր քո ձգտումներն ու նույնքը մեր մեծ Հայրենիքի և Հայրապետական Աթոռի առաջ, հավատալով, որ նրանք են սրտիդ սրբությունների և իղձերի պահապանն ու կատարողը: Ուխտի՛ր նրանց հավատարիմ աջակիցը լինել միշտ, ինչպես և այսօր, կանգնելով Հայ ազգի փառքի ու երջան-

կության և մեր գաղափարական եկեղեցու դրոշակի տակ: Ձյատել Հայրենիքի և Սփյուռքի բարոյական ույթն ու հեղինակությունը, ստանություն չբարոգել նրանց դեմ և չժողորհցնել ժողովրդին, այս է ամեն աղնիվ Հայրենասերի պարտքը:

Պատերազմական այս ահավոր օրերին վերառաջենք մեր աղօթքները Բարձրալին Հայրենիքի և Սփյուռքի դոյության հաբատեության համար, որպեսղի նրանց հովանու տակ հանգիստ առնեն նաև Սփյուռքի յոտապայտ ու տարագիր Հայ ժողովուրդը և գիտությամբ ու Փրկչից ճառադալթած երկնային լուսով առավել ևս զարգանա ու դարգացնեն իր մշակութիւնը, ի փառս և ի պարծանոս մեր Հայրենիքի:

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱԶԳՆՏԻՐ ՏԵՂԱԿԱԼ

ԳԵՎՈՐԳ ԱՐԺԵՊԻՍԿՈՊՈՑ

**ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ Տ. ՏԵՂԱԿԱԼԻ
ԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԻՐԱՆԱ-ՀՆԴԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՅՈՑ ԹԵՍԻ
ԽՈՐՀՐԴԻՆ**

Ի Պատասխան իրանա-Հնդկաստանի կրոնական Խորհրդի Հայտարարու-
թյան Ամենայն Հայոց Հայրապետութեան ազգընտիր Տեղակալ Տ. Գևորգ
արքեպիսկոպոսը նույն կրոնական Խորհրդին ուղարկել է հետևյալ դրու-
թյունը.

Ի հետևումն Արդո կրոնական Խորհրդի տարվույս մայիսի 30-ի գրու-
թյան հաստատում ենք Բաբեկրոն Տ. Ներսես քահանա Դավթյանին իրանա-
Հնդկաստանի թեմի կրոնական Խորհրդի անդամ, փոխարեն Բաբեկ. Տ.
Համբարձում ապ. քահ. Վարդանյանի, որ իբրև նոր նշանակված վիճակո-
վոր Կալկաթայի Հայոց, մեկնել է իր պաշտոնատեղին:

Օրհնում ենք կրոնական Խորհրդիդ նախնիք անդամ Տ. Ներսես քահ.
Դավթյանին՝ մաղթելով Բարձրյալին շնորհել նրան կառ և ույժ՝ պատվով և
բարեխղճությամբ վարելու. իր նոր պաշտոնը ի մխիթարություն ժո-
ղովրդյան և Մեր:

**Ազգընտիր Յեղակալ Ամենայն. Հայոց Հայրապետության
ԳԵՎՈՐԳ ԱՐԽԵՊԵՍԿՈՊՈՍ**

ՄԱՅՐ ՄԹՈՒ

Երուսաղեմի պատրիարք Տ. Մեսրոպ արքեպիսկոպոսի մահվան առթիվ, որ անդի ունեցավ սույն թվի հուլիսի 31-ին, Ամենայն Հայոց Հայրապետության Ազգընտիր Տեղակալ Տ. Գեվորգ արքեպիսկոպոսը ցավակցական հեռագիր է ուղարկել Երուսաղեմի պատրիարքի Տեղապահ Տ. Կյուրեղ պարդապետին:

Երուսաղեմի Հայոց պատրիարք Տ. Մեսրոպ արքեպիսկոպոսի մահվան առթիվ Հայրապետական դիմանը բոլոր թեմերին ուղարկել է Ամենայն Հայոց Հայրապետության Տ. Տեղակալի հետևյալ լրջարեւա. կանը.

«Որպես պատգամ ենք Երուսաղեմի սրբազան Պատրիարքի մահվամբ, Հանգուցյալի քառասունքի առթիվ առջադրվում է կատարել հանգիսավոր պատարագ և հոգեհանգիստ»:

Թեհրանի Հայ Համայնքը Հայրապետական պատվիրակության Թեհրան ժամանելու կառավարությանը սույն թվի հուլիսի 2-ին իր ղեկավարության հեռագիրն է ուղարկել Ամենայն Հայոց Հայրապետության Ազգընտիր Տեղակալ Տ. Գեվորգ արքեպիսկոպոսին.

ԷԶՄԻԱՄԻՆ, ՆՈՐԻՆ ԱՄԵՆԱՊԱՏՎՈՒԹՅԱՆ Տ. ԳԵՎՈՐԳ ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՉԵՈՐԵԲՉԵԱՆԻՆ

Թեհրանի Հայ-լուսավորչական Համայնքը արտահայտում է Ձեզ իր որդիական անհատությունը պրոֆեսոր Աբրահամյանի պատվիրակության համար: Համայնքը խնդրում է փոխանցել թեմի առաջնորդի նշանակումը: Պատվիրակությունը մեկնեց Բաղստո:

Նկեղեցական խորհուրդ

Ամենայն Հայոց Հայրապետության Ազգընտիր Տեղակալ Տ. Գեվորգ արքեպիսկոպոսը իրանա-Հնդկաստանի Կրոնական Խորհրդին ուղարկել է հեռագիր, որով հաստատում է իրանա-Հնդկաստանի Կրոնական Խորհրդի նորընտիր կազմը:

Նոր Նախընկալի առաջնորդական փոխանորդի միջնորդութեան հետեւանքով Նոր Նախընկալի Զաւթր դարձի համար քահանա է ձեռնադրվել Գ. Զահնդյուլյանը:

Համաձայն Օղեռայի հայ համայնքի պիմումի աշտոնող քահանա նշանակվեց ճեմարանական Իգնատիոս քահանա Մովսիսյանը, որը մեկնել է իր պաշտոնավարը և անցել իր պարտականութիւններէ կատարմանը:

Սեպտեմբեր ամսի 20-ին լսվեց Իրանա-Հնդկաստանի Կրօնական Խորհրդի առջն թվի հունիսի դեկուցագիրը Գարրիել և Մերի Միքայելյան ամուսինների ապահարգանի գործի մասին: Որոշվեց լուծել Գարրիել և Մերի Միքայելյան ամուսինների պսակը և վերամուսնութեան իրավունք տալ Մերի Միքայելյանին նրանց զոտտորը հանձնելով իր մոր խնամքին:

Սեպտեմբերի 20-ին լսվեց Իրանա-Հնդկաստանի Կրօնական Խորհրդի հունիսի 22-ի թ. 4962 դեկուցագիրը Արմենակ և Հայկանուշ Հովհաննիսյան ամուսինների ապահարգանի գործի մասին: Որոշվեց լուծել Արմենակ և Հայկանուշ Հովհաննիսյան ամուսինների պսակը վերամուսնութեան իրավունք տալով տիկին Հայկանուշին, երբ նա բժշկական վկայական ներկայացնի Կրօնական Խորհրդին իր հիվանդութեան բժշկված լինելու մասին և սույն որոշումը հայտնել կողմերին:

Սեպտեմբերի 25-ին Ամենապատիւ Տ. Գեվորգ արքեպիսկոպոս Չեորեքէյանը Ս. Էջմիածնի Մայր Տաճարում սարկաւադութեան աստիճան տիկնջ Վահան Տեր Աստվածատուրյանին և Սահակ Խաչատուրյանին: Հաջորդ օրը, սեպտեմբ. 26-ին վերոհիշյալներին ձեռնադրեց քահանա:

Սեպտեմբ. 28-ին Էջմիածնի Մայր Տաճարում Ս. Գեվորգ զորավարի տունին՝ տեղի ունեցավ հանդիսավոր պատարագ: Պատարագին ներկա էր Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի Ազգայնորդ Տեղակալ Ամենապատիւ Տ. Գեվորգ արքեպիսկոպոս Չեորեքէյանը: Պատարագում էր վահան Ժ. վարդապետ Կոստանյանը:

Ս. Պատարագից հետո խուռն քաղութեան ներկայութեամբ հողեհանդիս կատարվեց Գեվորգյան հողեհոր ճեմարանի հիմնադիր Գեվորգ Գ. կաթողիկոսի գերեզմանի վրա:

Հայկական ՍՍՌ-ի Կառավարութիւնը թույլատրել է Հոգևոր ճեմարանի բացումը։ Ծեմարանի բացման համար կառարգվում են նախապատրաստական աշխատանքներ։

Ամսադրի հաջորդ համարում կղեկներնք Հոգևոր ճեմարանի ընդունելութեան մանրամասն պայմանները։

**Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Ա. ԱՐԲԵՂԻՍԿՈՊՈՍ (ԸՆՏՐԵԱԼ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՏԱՆՆ ԿԻԼԿԻՈՑ)
ԱՄԵՆԱԳՆ ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՍԱՍԻՆ**

Կիլիկիոյ տան նորընտիր կաթողիկոս Գարեգին Ա. Գարեգին արքեպիսկոպոսը Հյուսիսային Ամերիկայից նոր պաշտոնավարը մեկնելուց առաջ «Հայաստանեայց եկեղեցի» պաշտոնաթերթի էջերում շոշափում է մի շարք կարեւոր հարցեր: Տ. Գարեգին Սրբազանը պաշտոնաթերթի Ն. Գ. «Հայ եկեղեցական և ազգային կեանք» բաժնում իր նշանավոր ելույթի մեջ ուժգին հակահարմար է հասցնում Ամերիկայի հայ համայնքը Ս. Էջմիածնից անջատելու, մեկուսացնելու վնասակար ու հակաթոռ տրամադրութեան, որ արտահայտել է Փափագյան ստորագրութեամբ մի հոգւածագիր տեղական թերթերից մեկում:

Տ. Գարեգին սրբաւոր խորհուրդի գիտակցելով Ս. Էջմիածնի պատմական նշանակութիւնը և չատագով հանդիսանալով Ս. Էջմիածնի անստանութեանը և նրա անխախտելի հեղինակութիւնը հայտարարում է:

«Եթայնում ենք մեր հաւատացեալ ժողովրդին, որ յարգելով իսկ Պ. Փափագյանի անձնաւորութիւնը և բարի նպատակը Հայաստանեայց եկեղեցին դորացնելու մտահոգութեամբ, նորա վերջին առաջարկութեան, այսինքն Ամերիկայի թեմը հանել էջմիածնի վերահսկողութիւնից և ենթարկել Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան» («Պաշտօն» Յունիս, 21, 1944) ոչ միայն համաձայն չեմք, այլ եւ համարում եմք ոչ օգտակար: Հայոց Հայրապետութիւնը եւ եկեղեցին մի է, և Էջմիածնի Հայրապետը նորա հոգևոր գլուխն է և Կիլիկիոյ կաթողիկոսի առաջ եղբայրը իւր պաշտօնով և դիրքով: Կիլիկիոյ կաթողիկոսութիւնը, ինչպէս և Երուսաղէմի և Կ. Պաշայ Պատրիարքութիւնները, իւրաքանչիւրը իւր հնարաւորութիւնների և պայմանների սահմանների մէջ, պահելով հանգիստ իւր ներքին վարչական և եկեղեցականութիւնները, պէտք է օժանդակ

հանդիսանայ եկեղեցու ամբողջութեան և բարոյական ներդրութեան զօրացման: Մասնաւորելով խօսքը մեր մասին, պիտի յայտնենք, որ իբրեւ ընտրեալ կաթողիկոս Տանն Կիլիկիոյ ոչ միայն էջմիածնի դէմ կիլիկի չափ հակառակ քայլ չեմք անիլ, այլ և մեր բոլոր հեռաւորութիւններով պիտի աշխատեմք պահպանել մեր բարի եւ եղբայրական յարաբերութիւնները, օժտողակ համդիսանալով միւսպէս եւ բարոյապէս էջմիածնի եւ Ամեմայն Հայոց Հայրապետութեան Աթոռին»:

Այնուհետեւ գերաշնորհ Սրբազանը հորդորում է հայ համայնքին նյութական և բարոյական ամեն աջակցութեան ցույց տալ Ս. Էջմիածնին, նրա օրդան «Էջմիածին» ամսագրին և ճեմարանին:

Տ. Գարեգին Սրբազանը գրում է.

«Մտադրել ենք «Էջմիածին» պարբերականի առաջին համարը, ամէն կերպով պիտի աշխատենք մասնակից լինել նորա յառաջադիմութեան և երբ ճեմարանի քաջման բարի լուրն էլ ստանանք, դարձեալ հետամուտ պիտի լինենք նիւթապէս և բարոյապէս օգտակար լինելու: Երբ, Աստուծով պատեալով վերջանայ, մեր սրտի փափաքն է, անձամբ ներկայ լինել Էջմիածնում եւ մեր մասնակցութիւնը բերել Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի ընտրութեան յաջողութեան մէջ, աւելի շնչտելով Հայ եկեղեցու և Հայրապետութեան միութիւնը»:

Նույն պաշտոնաթերթի մէջ Տ. Գարեգին արքեպիսկոպոսը տողաւորած հայ ժողովրդի միասնութեան զաղափարով եւ լուրջ մտահոգութեամբ հայ ժողովրդի ազգապահպանութեան խնդրով ասում է.

«Մեր ազգը, դժանալ կտրուկ ենք, որ մեռած չէ. ճղակոտոր կոած բազմի հարուածների տակ, բայց ոչ արմատախիւ եղած Մեր Հայրենիքի մի կարեւոր մասը, կորհրդ-

դային Հայաստանի սահմանների մեջ, Աստ-
ած շնորհել է մեզ, թէև ժողովրդի 1/3
մասն ապրում է Հայրենիքից դուրս: Դրա
կէսը ցրուած է Պարսկաստանից, Իրանից
սկսած մինչև Ամերիկայի արեւմտեան
սահմանները: Ինչպէս պէտք է պահպա-
նենք Սփիւռքի, գրեթէ, միլիոնի չափ
Հայութիւնը, մի խնդիր է աղգային տեսա-
կէտով, որ դադարեցնուի է մեր մտքերը եւ
մտահոգութիւն պատճառում ամէնքիս: Ե-
կեղեցին, Բարեգործականը, մամուլը, կու-
սակցական կազմակերպութիւններն ու Հայ
րենակցականները իւրաքանչիւրը իւր շրջա-
նի մէջ և իւր տեսակէտով մտահոգուած
է առջ խնդրով, Ազգայնապաշտպանութեան Ուղի-
թակամ խնդրով:

Այնուհետեւ Սրբազան արքեպիսկոպոսը
Հայ ժողովրդի միասնութեան, Հայ ժողո-
վրդի կենդանութեան, մեր ժողովրդի Հա-
րատեւ գոյութեան աղբյուրը և միակ երաշ-
խիքը Սովետական Հայաստանի մեջ տեսնե-
լով՝ արդարացի և ճշմարտապէս շնչում
է Սովետական Հայաստանի տնտեսական և
կուլտուրական վերելքը, նրա ծաղկումը:
Գերաշնորհ Սրբազանը գրում է.

«Ամենից առաջ մեր աչքերն ուղղած են
դէպի Խ. Հայաստանը, որ օրէցօր դարգա-
նում է նիւթապէս և կուլտուրապէս, ծաղ-
կում շինարարութիւնը նիւթական և տնտե-
սական, գրական-ղեղարուժեղական մարդե-
րի մեջ, և այժմ էլ լարած իւր բոլոր ու-
ժերը Խորհրդային ուրիշ ազգերի հետ մա-
քառում է իւր գոյութեան պահպանութեան,
աղատութեան, ապահովութեան համար: Նա
է մեր կենդանութեան աղբյուրը եւ
յայտանութեան երաշխիքը. բայց մենք
էլ մեր անելիքն տեսնեմք, մեր գոյութեան պար-
տականութիւնը, այս ցրուած Հայութեան,
յանդգան պետութիւնների և ազգութիւն-
ների մեջ, ենթակայ նրանց լեզուի, օրէն-
քի և քաղաքակրթութեան զօրեղ ազդեցու-
թեան, միութեան, ամբողջութեան գաղա-
փարը պահել: Նախ և առաջ մենք պարտա-
ւոր ենք Հայաստանի և օգտակար քաղաքա-
ցիներ Հանդիսանալ այն երկրներին, որոնց
հիւրընկալութիւնն ենք վայելում, բայց և

պարտականութիւն ունենք Հայաստանի
մնալու այն դարձուր ժառանգութեան, որ
ստացել ենք մեր Հայրենիք, որ մեր լեզուն
է, մեր գրականութիւնը, մեր մշակոյթն
ու պատմութեան գիտակցութիւնը, մեր
աղգային եկեղեցին, մի խոսքով մեր Հո-
րեւոր Հայրենիքը: Ամէն ժողովրդի համար
պէտք է Հայրենի երկիր, Հող, Զուր, ուր
նա ապրել կարողանայ, բայց այդ բոլորը,
գորա հետ և պետական կեանք, եկեղեցի,
միջոցներ են Հոգեւոր Հայրենիքի ստեղծա-
դրութեան համար: Հողն ու Զուրը սիմ-
բոլ են, նշանակ այդ Հոգեւոր Հայրենիքի
համար: Դորանով է, որ մի ազգ հզօր է
դառնում, և այդ հոգեւոր Հայրենիքի պահ-
պանութեամբ է, որ պէտք է յաջատեւի և
մեր գոյութիւնը, ուրիշ խօսքով անմահու-
թիւնը որպէս մաս Հայ ամբողջութեան:

«Հայ ժողովուրդը Հայրենի Հողի և Զրի
մասին մի գեղեցիկ ասանդութիւն ունի
հիւսած: Արշակ Բ. երկար պատերազմե-
րից յետոյ յաղթուած Պարսից Շապուհ
թագաւորից և զերի ընկած, կանգնեցնում
են յաղթողի դահի առաջ: Արշակ խօսում
է հեղութեան և խոնարհութեան լեզուով,
և յայտնում, որ կը կատարէ յաղթողի կամ-
քը, կը լինի Հապառաւ լատ ամենայնի նորա
հրամաններին, եթէ ազատ արժանէ իրեն:

«Բայց խորհրդականներին խելով, Հա-
յաստանից բերել է տարիս երկու բնո Հող
և երկու տափուր Զուր: Հողը փութում գո-
հայի առաջ և Զուրն էլ սրակում վերան:
Եւ երբ Հաքաքնութեան էր բերուած գե-
րի թաղաւորը, խօսում էր դարձեալ հեղ
և պատրաստակամութիւն յայտնում են:
Թարկվելու նորա բոլոր հրամաններին. բայց
հէնց որ աննկատելի անցնում էր Հայ Հողի
վերայ, սկսում էր խորխաւ, Շապուհին
համարելով իւր ազգական Արշակունիների
պահի յախշտակիչ, և պատուէրում էր իջ-
նել դահից, որ վայել էր իրեն նառել:
Ահա Հայրենի Հողի և Զրի սիմվոլիկ նշանա-
կութիւնը ժողովրդական այս գեղեցիկ բա-
նաստեղծութեամբ («Հայաստանեայց եկե-
ղեցի», Ն. 9. 1944 թ. ԵՄ. Առաջնորդին
վերջին խօսքը):»

Տ. ՄԵՍՐՈՊ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՆՇԱՆՑԱՆ

Տարվույս հուլիսի 26-ին վախճանվեցավ Երուսաղեմի հայոց պատրիարք Տ. Մեսրոպ արքեպիսկոպոս Նշանյանը։

Տ. Մեսրոպ արքեպիսկոպոս Նշանյանը ծնվել է 1871 թվին, Սամաթիայում (Կ. Պոլիս)։ Վարդապետ է ձեռնադրվել 1898 թվին, ձեռնադրվել է եպիսկոպոս 1924 թ. Հանդուցյալ պատրիարքը 56 տարիների իր անդուլ աշխատանքի մեջ ցույց տվավ կատարյալ անձնավորություն և հավատարմություն հայոց եկեղեցուն և նրա կենտրոն Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնին, օգտակար ծառայություն Երուսաղեմի Ս. Հակոբա վանքին, որտեղ անց է կացրել իր հովվական կյանքի մեծ մասը։

Հանդուցյալ Սրբազան Պատրիարքի մասվան բոլոր ծանր տպավորություն թողից Ս. Էջմիածնի ողջ միաբնակության վրա։ Սրբազան Պատրիարքի թաղման օրը պատարագից հետո Հոգեհանգիստ կատարվեց Մայր Տաճարում Միաբնակության և հավատացյալների խումբ ղարմաթյան ներկայությամբ։ Ամենայն Հայոց Հայրապետության Տ. Տեղակալի կողմից անմիջապես կարգադրություն եղավ բոլոր եկեղեցիներում Հոգեհանգիստ կատարելու Հոգեվույս Պատրիարքի մահվան առթիվ։

Սրբազան Պատրիարքի թաղումը տեղի ունեցավ Երուսաղեմում հուլիսի 30-ին։ Հանդուցյալ Պատրիարք Տ. Մեսրոպ արքեպիսկոպոս Նշանյանի թաղման նկարագիրը, տալիս է «Զարթոնք» թերթը «Մույի օրեր» վերնագրով հուլիսի Հոգիվանքի մեջ։

«Ս. Թակոբայ Մայր Տաճարի մեծ դանդը ընդհատ ընդհատ գուժեց մահը Սրբ. Պատրիարքին, ցաւի սարսուռ անցաւ

բոլոր հոգիներէն, ոչ ոք կասկածեցաւ աւուելի իրականութենէն»։

Երեսարարաւոր և վարդապետներ հաւատակ իրենց սրտանման վիճակին կը ձեռնարկեն անմիջական կարգադրութեանց։ Հեռադիրներ կը ղրկուին Մայր Աթոռ, Անթիլիաս և Սփիւռքի թեմերուն։ Մասնատր հեռագրերով թաղման ներկայ դոնուելու կ'ըստիւրուն կիլիկիոյ աթոռին Տեղակալ Պապ Սրբազանը, Պաղատուն Ռուբէն արքեպիսկոպոսը և Եպիսկոպոսն Սամբէ Սրբազանը։ Մասնատր հաղորդագրութեամբ լուրը կը հաղորդուէր նաեւ Պաղեստինի ռատիօ-կայանին, որ նոյն իրիկունն իսկ կը ցրուէր բոլոր ամբողջ աշխարհին։

Այսպէս ներառուելէ և պատանդուելէ վերջ, Սրբազանի մարմինը կը դեպեղուէր Պատրիարքարանի մեծ դահլիճի մէջ, ռաւոյցի կաղապարներու միջև և եկեղեցական հովհարներու տակ։ Յաջորդ երեք օրերը անդան սուրբի ծանր ճնշումի ներքեւ, Մահաղ տպադրուեցաւ և ղրկուեցաւ Պաղեստինի բոլոր պետական պաշտօնատարներու, հիւպատոսներու, եկեղեցւոյ պետերու և դատական հաստատութեանց և անձնաւորութեանց։ Յաւակցական հեռագրերն սկսան տեղալ ամէն կողմէն։

«Ուրբաթ օրը Ս. Աթոռ ժամանեցին հրաւիրուած եպիսկոպոսներէն Արտաւազդ Սրբազանը և Ռուբէն Սրբազանը Պաղատուն, իսկ շարաք օր եկան հասան կիլիկիոյ յաթոյկոսական Տեղակալ Թադ Սրբազանը և Գահիրէէն Մամբրէ Սրբազանը։ Եպիսկոպոսն իբրեւ ներկայացուցիչ եկած էր նաեւ Պ. Ճանիկ Զաքըր, բաղադական ժողովոյ ասեմնապետը, ինչպէս նաեւ հանդուցեալ Պատրիարքին սրտակից բարեկա-

სტეფანე მარტირიკიანის პორტრეტი

մը՝ Տ. Հայկազուն քհն. Ոսկերիչեանն եւ մեծանուն բանաստեղծ Պ. Վ. Թէքէեան, որոնց օգտիրոխութեամբ Պաղեստին պայր կը դադարիպէր այս տխուր ասիթին։

Ճարաթ երեկոյեան ժամը 5-ին, ամբողջ միաբանութիւնը թափորով Պատրիարքարան ելաւ, ուր կատարուեցաւ քահանայաթաղի «Տան կարգը»։ Ընկուզենի վառաւոր դադարի մը մէջ կը հանգչէր Սրբազանի մարմինը, ղգեմաւարուած հայրապետական հանդերձանքով։ Լուցեայ մոմերով, աղօթքով, խնկով եւ շարականի, երգեցողութեամբ Սրբազան Պատրիարքին դադարէն կը բաժնուէր վեց վեպարաւորներէ-փոխադրուեցաւ եկեղեցի, պատկանելի հանդիսատիւներով ժողովրդային համախումբ բաղժութեան մը մէջէն։ Դադարին ևրեւումը յուզեց ամէնքը, առհասարակ։ Արցունք եւ ցաւազին հծծիւններ, բոլոր յրթներէ։ Եկեղեցին արդէն ղգեցած էր սուգի օրերու թր հանդերձանքը, կրկնակ աթոռները Տեառնեղթօր եւ Պատրիարքի սուղի քօղով ղղարչ-

ած էին։ Առեանին մէջ տեղի դրուած էր բարձր, սեւածածկ պատուանդան մը, որուն շորս բոլորը բարձրադիր աշտանակներ սե երիւններով ժապաւինեալ։ Դադարը կեանդուեցաւ պատուանդանին վրայ։ Ժողովուրդը, արցունքը աշքերուն, մոտեցաւ իր վերջին համբոյրը դրօշմելու սիրեցեալ հովտապետի սառած օջիւն։

Կիրակի առաւօտ կանուխ չորս վարդապետներ, դադարին շուրջ լուինայն քաղեցին չորս Աւետարանները։ Ժամերգութիւնը կատարուեցաւ մեղմածաքն եւ վշտաղին։ Հանգստեան հանդիսաւոր Ա. Պատարապար մատուց Գևր. Տ. Ռուբէն Արք. Մանասեան։ Ա. Պատարապար ընթացքին, «Ողջոյն»-էն սուաջ, դադարը բեմ հանուեցաւ, ուր Ռուբէն Արք. կատարեց վերջին օծման կտրկը ընդհանուր յուզումի մէջ...»։

Հանձին Տ. Մեսրոպ արքեպիսկոպոս Լեւոնյանի հայ եկեղեցին կարգրեց իր անձնովեր ու ականաւոր մշակին։

ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՊԱՏՈՒԹՅԱՆ ԲՐՈՒՍԱԴԱՐՈՒՄ

Ամենայն Հայոց Հայրապետության Ազգային Տեղակալի պատվիրակությունը սույն տարվա Հունիսի 3-ին ժամանել է Երուսաղեմ:

Երուսաղեմի Հայ պատրիարքական պաշտոնական ամսագիր «Մխնե» նկարագրում է Հայրապետական պատվիրակությանը ցույց տված խանդավառ ընդունելությունը շեջմիածնի պատուիրակը Երուսաղեմ Ս. Աթոռոյ մէջ խորագրով հոգևածում:

«Յուլիսի 7-ին», գրում է «Մխն»-ը, «ուրախութիւն ունեցանք մեր մէջ ողջունելու Մայր Աթոռայ եւ Ամենայն Հայոց Ազգայնական Տեղակալի Պատուիրակ Բրոք. Աշոտ Արքահամբանը եւ իւր քարտուղարն ու ընթացակից Պր. Անուշաւան Տէր-Գրիգորեանը: Յաջորդ օրը՝ առաւման ժամը 10-30-ին պատշաճ ընդունելութեամբ թանկագին Հիւրերը առաջնորդուեցան Ս. Պատրիարք Հօր եւ Նորին Ամենապատուութեան հաղորդելին Ազգայնական Տեղակալի կղերական համբոյժն ու յարգանքը:

«Յետոյ Պատրիարքարանի Մեծ Դահլիճին մէջ Պատրիարք Ս. Հօր նախադահլիճում եւ Միաբանութեան ներկայութեամբ ընդունուեցաւ Մայր Աթոռոյ Պատուիրակը. երգչախումբը երգեց «Էջմիածին» շարականը, կարդացուեցաւ նուիրակներու ընդունելութեան յատուկ աղօթքը, ապա Ամենայն Հայոց Ազգայնական Տեղակալին Կոնդակը ուղղուած Ս. Աթոռոյ Սրբազան Պետին, Լուսաբարապետ Տ. Կիւրեղ Ծ. Վրդ. Իւրաքիանը ըրաւ բարիգալուստի ուղերձը, իսկ Սրբազան Պատրիարք Հայրը աւելցուց իր սրտայայտ մաղթանքը Մայր Աթոռոյ պայծառութեան եւ անոր ներկայացուցիչներու յաջողութեանը համար:

«Ապա ընդհանուր լուսեան եւ քաղցր սպասումին մէջէն, խօսք առաւ Մայր Աթոռոյ Պատուիրակ Բրոք. Աշոտ Արքահամբանը. խօսեցաւ Ս. Էջմիածնէն, իր արտասահմանի դաւաններուն նկատմամբ ունեցած սէրէն եւ Հայ Եկեղեցւոյ անցեալ փառքերէն եւ ներկայի ամէնուն ուշադրութեան առարկայ կ'ըլլաւ եւ բովանդակ ազգի համակրանքին մէջ անդամ մը եւս բարձրացած նուիրակներու թիւններէն, Սեր Եկեղեցին, ըսաւ, արժէք մըն է, եւ այս պերճին պատերազմի փորձաքարը կ'ըլլաւ որ ան անդամ մը եւս հնչեցնէր իր անկեղծ հայրենասիրութեան ձայնը, ինչպէս ցոյց տուած էր նոյն այդ հայրենասիրութիւնը տարիներէ ի վեր իր բեղմնաւոր յաւթեամբ...»

«Յօռեցաւ մեր Եկեղեցւոյ ժողովրդասիրութեանը մասին: Ազգը, ըսաւ, միշտ պէտք տւելի իր Եկեղեցիին սրտէն հոսած հոգեւոր ու մայրական սիրտանքին. եւ Ամենայն Հայոց Ազգայնական Տեղակալը ի տես մեր Եկեղեցիի կարիքներուն հարկէն ի հնարս է դրողւած, եւ անոր շատ մը ապացոյցներէն մին է մեր ներկայութիւնը հոս ձեր մէջ: Ոչ մեկ Եկեղեցի, ըսաւ, այնքան սերտ կապերով եղած է իր ժողովրդին հետ՝ որքան Հայ Եկեղեցին. անիկա ոչ միայն իբրեւ սղաղղած մայր մը լապտեր ի ձեռին որոնած ու յանձնաձեռն է իր գաւազները, այլ նաեւ բաժանած է անոնց ցար եւ ուրախութիւնը հաւասարապէս:

«Այժմ Հայրենիքի մէջ, եթէ մեր Եկեղեցին այլեւ չգրադիր քաղաքական եւ կրթական դրոճերով, առիկա պէտք չէ նկատուի իբրեւ փաստ անոր լքումին. վառն չի մեր պերտութեան շրջաններուն Եկեղեցին»

ակամայ է դրադած քաղաքական հարցերով, եւ այսօր ինք պէտք է բախտաւոր լիցի ինքնինքը, որ կրնայ լծուիլ զուտ օգուտը գործին, իր իրական դերին:

Պատերազմի առաջին օրերէն Պետութիւնը մնաւ որ նկեղեցին իր ժողովրդին հետ է, իտոր փաստը տուաւ Ամենայն Հայոց Ազգայնոր Տեղակալը իր կոնսուլներով հրաւիրու ինչպէս Մայր Հայրենիքի, այնպէս ի արտասահմանի ժողովուրդը, որ մեկ արդու պէս, ինչպէս միշտ, այս անգամ ա պաշտպանէ այն արժէքները, որոնք բն են և մեր ժողովուրդը, յարեց պատական Բրոֆէսորը, դիտէ ոչ միայն արժէքներ սանդժնի, այլ նաև պաշտպանել անոնք:

Յետոյ խօսելով իր առաքելութեանը մասին, ըսաւ թէ ինքը արտասահման կուգայ զգրնտիր Տեղակալի և Գերագոյն Հոգեւոր որհուրդի կողմէ, իր առաքելութիւնը զուտ պետ է, այցելելու արտասահմանեան թերուն, դալ Երուսաղէմն ու Անթիփոսը, ելի օնքա ընելու համար Մայր Աթոռի արտասահմանի թեմերու յարաբերուեանը, եւ յառաջիկայ աշման ըլլալիք կարողիկոտական ընտրութեան համար գետին ստրասանլ...

Ստեղծաւ Երուսաղէմի վանքին անցեալ ներկայ դերի մասին եւ իր զոհունակութեանը յայտնեց այս բոլորին հետ միասին, ուստի մի Մայր Աթոռոյ նկատմամբ ից տուած որդիական և սիրայիք վերաբրմունքին համար: Կը հաւատանք, ըսաւ, ինչպէս միշտ այժմ մանուսնդ Երուսաղէմի Պատրիարքութիւնը ինչպէս նաև Կիլիկիոյ կաթողիկոսութիւնը սրտագին օնդականեր պիտի հանդիսանան Մայր Աթոռին:

Յուլիս 9-ին հրաւերով Եորին Ամենատուութիւն Սրբազան Պատրիարք Հօր Իսաիան Նուիրակը խօսեցաւ Երուսաղէմի Համախումբ Հասարակութեան, Ժառքաբանի բազին մէջ: Խօսեցաւ մեր լրենիքէն, տնոր անցեալ ու մանաւանդ կայ արժէքներէն, Կարմիր Բանակի լրեն մարտնչող մեր պիսուրական կու-

րովէն, Էջմիածնէն և մեր արի ու շինարար ժողովուրդէն, յաւաքելով եւ խանդավառելով բոլորը, Հայրենիքի մտածումով, Էջմիածնի սիրով ու կարօտով:

Յետքաթ Եուլիս 15 Ազգընտիր Տեղակալի Նուիրակը լնկերակցութեամբ իր քարտուլարին և առաջնորդութեամբ Եղիշէ Վրդ. Տէրակրեանի, այցելեց մեր թեմերէն Բոսպլէի Հայութեան, տեղւոյն ժողովուրդի կանխուած հրաւերով: Ժամը Ե. 30-ին վանքի դռնէն Պատուիրակը դիմաւորուեցաւ Հով. Տ. Տ. Արթուր, Բարդէն եւ Կոմիտաս Վարդապետներէն, Հայաստանի Օգնութեան Բանձնախումբի անդամներէն և յոռաջաւոր սղգայիններէն: Հ. Ե. Մ. ի սկսուտն ըսաւ խումբը իրենց առոյգ և կիրթ դիմաւորումով կաւելցնէին խանդավառութիւնը և ուրախութիւնը որ կը զգացուր բոլորին դէմքերուն՝ ինչպէս հողին մէջ:

Վէսօրին, Պատուիրակին ի պատիւ Հայաստանի Օգնութեան Բանձնախումբը, վանքի Տեղարանին մէջ սարքած էր շքեղ սեղան մը, եղան ճաշեր և բարեմարթութիւններ: Իսկ երեկոյեան ժամը Ե-ին Ս. Գրիսարիի վարժարանին սրահին մէջ խօսեցաւ Բոսպլէի Հայ Համախումբ Հասարակութեան իր առաքելութիւնէն, Էջմիածնէն, մեր Հայրենիքի վերելքէն, եւ այն բոլոր արժէքներէն որոնք մերն են այսօր, սուրժուած Հայ ժողովուրդի քրտինքով և արիւնով:

Յարգելի Պատուիրակը շրջեցաւ նաև քաղաքին գլխաւոր ու հանրային հաստատութիւնները, Երեքշարթի օր վերադարձաւ Երուսաղէմ իր հետը բերելով Բոսպլէի պաղութին սէրն ու համակրանքը: Բոսպլէի Հայութիւնը իր զոհունակութեան և սիրոյ իբրեւ արտայայտութիւն, հետապիւր մը զրկեց Էջմիածին, Ազգընտիր Տեղակալին, իրենց նկատմամբ ցոյց տուած Հայրակոն այս գուրդուրանքին համար:

Ճակաւին քանի մը շարաթիւեր պիտի վախենք Հայրենիքէն եկած այս կենդանի խաբրիկներու ներկայութիւնը: Յառաջիկայ Կիրակի պիտի այցելեն Հայֆայի հասարակութեան...

«Մայր Աթոռ» նուիրակները Սփիւռքի սահմաններէն իրենց յուշիկ, բայց խաղաղ և ղգօն քայլերով, դրաւած են արգէն Հայ ժողովուրդի ոչ միայն ուղագրութիւնը, այլ նաև համակրանքը: Մայր Աթոռոյ սրբութիւններէն, Հայրենիքի կենսախայտութիւններէն, և մեր անցեալ և ներկայ սքիւրագործութիւններէն բոյրեր, ձախեր և գոյներ կը թրթուսն իրենց խօսքերուն մէջ:

Էջմիածնէն և Հայաստանէն կուգան անոնք և այս պարագան միայն կը բաւէ, որ բոլորը նման ՂԱՐԻՊ-ին, իրենց հեքին մէջ սեղմած կարօտին անձուկը, իրենց հոգիին աչքերովն ու նայուածքներովր, թրւին հարցնելու իրեն... «Ուստի» կու գաս, ծառայ ենք ձախելու... մեր աշխարհէն խաբրիկ մը չուրիս: Ու Պատուիրակ Բրո-

քնտրը, լուրջ, զգայուն և գիտուն, գիտատալ ամենուն ոչ միայն պատշաճ ու քաղցրադէին պատասխան, այլ նաեւ ճշմարտութեան և արդարութեան պատասխանը:

«Եւ սակայն որպէսդի էջմիածնի Ազգընտիր Տեղակալի հրամայած առաքելութեան այս գործը արդիւնաւորուի իրապէս, Ազգին և Յկեղեցիին բարւոյն և ոգտին համար, պէտք է որ Սփիւռքի Հայութիւնը իր լուր մասերով աջակցի էջմիածնի ներկայացուցիչներուն, յերեյու համար իր յարգանքը այն դաղափարին, որ Պատուիրակը կանձնաւորէ: Սպասել իրեն սրտադին, յսել դինք հաւատքով ու անվերապահօրէն աջակցի անոր: Այս պէտք է ըլլայ բոլորիս փոփաքն ու կամքը, ինչպէս նաև ի սրտէ մաղթանքը անոնց յաջողութեան:

ԲՈՆԵԿԻ ԳԵՆԵՐԱԼ ԲԱՂՐԱՄՅԱՆԻ ԸՆԴՈՆ ԿԱՌԱՌԱՅԻՆՔ ՏՈՆԱԿԱՆ ԾԵՐԱՅԱՆ ՅՈՒԿԱԸ

Բանակի պեներալ Բաղրամյանի կատարած տիրապետութեան ներքեւ պանծալի կարմիր Բանակի տարած հաղթանակները նրա զեկաւարութեամբ, հայրենասիրական բարձր էնտուշիազմ եւ առաջ բերել արտասահմանի հայութեան մեջ: Թեւեռանի հայ համայնքը ջերմ հայրենասիրական զգացմունքներով համակրած ձեռնարկել է մեծ հանդանակութեան բանակի գեներալ Բաղրամյանի անվան տանկային շաքստեան կառուցման համար: Այդ նպատակով Թեւեռանում կազմակերպվել է կենարանական Հանձնաժողով, որը անցել է եւստեւ աշխատանքի: Ստորեւ ղեկավարւած ենք Հանձնաժողովի աշխատանքին նվիրւած Ձեռք. Հ. Բաղրամյանի վերնագիրը կրող սույն հոդւածը, որ ստացվել է Թեւեռանից Բարեկր. Տ. Հովհ. Եվ. Բախ. Հաւայանի ստորագրութեամբ:

Հայրենական բաջարի բանակայինների եւ զորավարների՝ առանձնապէս Ձեռք. Բաղրամյանի ներկա Հայրենական պատերազմում ցուցաբերած հերոսութիւնները չափազանց ողևորեցին Սփյուռքի հայրենասէր Հայ ժողովրդին:

Այդ ոգեւունջ հայրենասիրական արամադրութեամբ տոգորւած Թեւեռանի մի շարք երիտասարդ ազգայինների մեջ միտք հղացւած Հայ բանակայինների մարտնչութեամբ արեւելքովորելու համար, նրանց հաղթութեամբ գլխավորող զորավարներից մեկի Հ. Բաղրամյանի անվան տանկային զորատուն կառուցելու ֆոնդ հիմնել: Այդ նպատակով ներգրծեց կենտրոնական Հանձնաժողով, որին սիրով թր մասնակցութիւնը տվաւ Հայ եկեղեցին: Հանձնաժողովը ներկա տարվա աշատառի կեանքին գործի անցաւ:

Եւ որպէսզի գործը ընդհանրանաւ Սփյուռքի հայ ժողովուրդը, ամբողջութեամբ իր մասնակցութիւնը հանդէս բերի այս համազգային օգտակար գործին, կենտրոնական Հանձնաժողովը եկեղեցու հետ համախորհուրդ հատուկ հարաւարութեամբ, Թեւեռանի Սայր եկեղեցում, բաղձանագար ազգայինների մասնակցութեամբ, ինչպէս Խորհրդային, Հայաստանի եւ Ռուսաստանի, այնպէս եւ դաշնակիցների փառապանծ հաղթութիւնների առթիւ մատուցվեց հանդիսավոր Ս. պատարագ եւ կատարվեց զոհարանական ծաղիթանք: Ամբողջ պատշաճի խոսք առաց տողերիս դրողը Թեւեռանի հայ համայնքը առանձին հայրենասիրութեամբ ոգեւունջւած ձեռնարկեց նվիրարեւութեան Ձեռք. Բաղրամյանի անվան ֆոնդին:

Ձեռնարկութիւնը խիստ մեծ էր: Ընդառաջ պետքով համայնքի այդ բարձր հայրենասիրական ոգեւունջման, կենտրոնական Հանձնաժողովը բարերար Ռոման Եսայանի նախաջախութեամբ ֆոնդի կազմակերպման նպատակով խնճուղք հրաւիրեց: Խնճուղքին մասնակցում էր մոտ 100 հոգի, Ձեռքավար Հ. Բաղրամյանի անվան ֆոնդի կազմակերպումը Թեւեռանի հայ համայնքի մեջ ասեղծեց արտաքո կարգի ոգեւորութիւն: Այս գործի շուրջը սիրով համախմբեց Թեւեռանի ամբողջ համայնքը: Առաջավոր մտախորականներն ու թերթերը սկսեցին ներդաշնակ աշխատել:

Կենտրոնական Հանձնաժողովը, որի ղեկավարը Ռոման Եսայանն է հանդիսանում, կազմակերպեց հանգանակիչ խմբեր, որոնց տրվեց հատուկ կանոնավոր մատյաններ ու րնկայագրեր:

Այս ազգային գործին Ձոր. Բաղրամյանի անվան ֆոնդին առաջին մասնակցությունը բերեց Գ. Ռոման Իսահյանը 250.000 բիալով: Նրան սիրով հետևեց Թեհրանի Ազգային Եկեղեցին 100.000 բիալով:

Թեհրանի Համայնքի քաղցր ու սրտաբուխ վերաբերմունքի հետևանքով Հանգանակության գումարը միայն Թեհրանում մոտենում է 2.000.000 բիալի:

Հանգանակությունը արձագանքեց ոչ միայն Հայ, այլև օտար մասուլը, որոնք արդ գործին ցույց տվին լայն աջակցություն: Ոգևորությունը համակեց ողջ Իրանի Հայությունը:

Գեներալական Հանձնաժողովը օգտագործելով այս ոգևորությունը, պարտադրեց գրություններ կոչ սկսել Իրանի բոլոր շրջանների Եկեղեցական ու ազգային մարմիններին — սկսած Ասորստականի Առաջնորդարանից Գերաշնորհ Տեր Ներսես Արքեպիսկոպոս Մելիք-Թանգյան—Նոր-Ջուղայի կրոնականին ու բոլոր եկեղեցական վարչություններին: Ամեն տեղ օրիով արձագանքեցին կոչին և բոլոր վայրերում կազմակերպվեց Ձոր. Բաղրամյանի անվան տանկային սյունի ֆոնդի Ենթա-Հանձնաժողովներ, որոնք Գեներալական Մարմնի կողմից Հաստատվելուց հետո, անցան Հանգանակության: Թեև շրջանի Հանգանակությունը գումարը Հայանի չէ, սակայն Հաստատվելուց հետո է, որ անցնում է մի միջին 1.000.000 բիալից: Այս աշխատանքների մասին Թեհրանի ուղիով կայանից տեղեկություն տրվեց ի լուր աշխարհի և կոչ արվեց Միջուղի Հայություն, որպեսզի յուրաքանչյուր Հայրենասեր շտապի իր մասնակցությունը բերելու: Ամեն բոլորս պարծենում ենք Խորհրդային Կարմիր Բանակով, որը նախաձեռնեց թշնամու ողնաշարը փշրելով դեպի

արևմուտք, դեպի Բեռլին է քայլում մի լիոնավոր անմեղ նահատակների արյան վրեժը լուծելու արյունաբոս հիպոթեզի:

Գեներալական Հանձնաժողովը հեռագրեր ուղարկեց Նյու-Յորքի, Լոնդոնի, Գահիրեի, Բեյրութի, Անթիպիայի, Երուսաղեմի, Բաղդադի, Հնդկաստանի Ազգային Եկեղեցու բոլոր առաջնորդներին, Ազգային Մարմիններին և եկեղեցական վարչություններին, խնդրելով ամեն տեղ ստեղծել ու ընարել Ձորով. Բաղրամյանի աջնան տանկային սյունի ֆոնդի Ենթա-Հանձնաժողովներ Հանգանակությունները ղեկավարելու նպատակով: Ահա սկսված այս Համեմատ գործը շնորհիվ Հայ ժողովրդի ու իր ազգային Եկեղեցու միասնականության, գնալով մեծացավ ու դարձավ Համազգային Մրցազան գործ:

Այսօր Միջուղի Հայությունը Հպարտ է գրում թրեմ Մայր երկրի քաղաքի եղբայրների տխրագործություններով: Մայր երկրի մեր հերոս եղբայրները ցույց տվին, որ Հայ ժողովուրդը եղել է և այժմ էլ Հանդիսանում է հերոս ժողովուրդ իր հերոսաբարտում անցյալով ու ներկայով:

Ձորավար Բաղրամյանի ֆոնդի Գեներալական Հանձնաժողովի տեղամեներ են՝

Ռոման Իսահյան (Եռալան նախադաս)

Հովհ. սպ. քահ. Համյան (առաջին օգն. և գործերի վարիչ)

Սեդրակ Ավագյան

Մուրեն Սևիդյան

Հովհաննես Բարսեղյան (գանձապահ)

Յաչիկ Աբրահամյան

«Վերանայնալ» Թերթի խմբագիր ներկայացուցիչ Հայկ Գաբազադ

«Արի» Թերթի ներկայացուցիչ Հովհաննիսյան

Հովհանի Ասլանյան (քարտուղար)

Մկրտում Մկրտումյան:

ՎԱՐԴԱՎԱՌԻ ՏՈՒՆ

Հնազույն ժամանակաշրջանում հայերը հեթանոս էին և պաշտում էին շատ աստվածներին, ինչպես ուրիշ ժողովուրդներ, հայերն էլ իրենց աստվածներին վերադրում էին մարդկային հատկություններ, Արապես նրանք Արամազդին համարում էին աշխարհի ստեղծող և պահապան, նաև մարդկության և բնության խնամակալ հայր, նրանից փոքր և նրան ենթակա էին Անահիտը՝ ծննդաբերության և երկրի պողպատության հովանավոր աստվածուհին, Վահագն անպարտելի քաջությունը օժտված աստվածորդին, Աստղիկը՝ գեղեցկության դիցուհին, Տիր Արամազդի դուրս քարտուղարը կամ գիտությունների, իմաստության աստվածը և այլն:

Այդ ժամանակաշրջանում, ուրեմն հայ ժողովուրդը պաշտամունքի առարկա է դարձրել տիեզերաստեղծ ուժը, քաջությունը, երկրի և մարդկանց պաշտպանությունը, գեղեցկությունը, գիտությունը և այլն:

Բնության երևույթները պատկերելով որպես գերբնական էակների կամքի և ուժի արտահայտություն՝ ժողովուրդը պաշտել է, երկրպագել է նրանց, զգալով երկյուղ կամ սեր դեպի այդ գերբնական էակները, որոնց ստեղծել է իր երևակայությունը ուժով: Ահավոր աստվածների սրտերը սիրաշահել են ծնրադրությանը, զուհի ունի, նույնիսկ մարդազուգական, իսկ մարդու համար օգտակար, սնուցող, գուրմարող աստվածներին մատուցել են հարսանք սիրախառն պաշտամունքով և հանձններով:

Այսպես կրակը և ջուրը, նրանց կենսաբեր օգտակարությունը սիրո և պաշտա-

մունքի առարկա են դառնել հնադարյան հայի համար և հանաչվել աստվածային, նրանց մասին հորինվել են առասպելներ, դրույցներ, պատմվածքներ, որոնց զուգակցել են ծեսեր, արարողություններ, նույնպես առասպելներ հորինվել ու պատմվել են հայկական հոկա լեռների՝ Մասիսի, Արագածի մասին, Գեղամա լճի, Բղնանեաց ծովի մասին և այլն:

Դարերի ընթացքում պաշտամունքի առարկա հանաչվեցին իրենց օգտակարությունը կրակը, որի կապակցությամբ կրթական պաշտությունը առաջ եկավ և ծավալուն կրոն մնաց հայերի, պարսիկների, քանանացիների և ուրիշների մեջ:

Կրակապաշտության հին հետքերը Հայոց մեջ մնացին ընդմիշտ և քրիստոնեական ծեսերի մեջը մտնելով քրիստոնեացան ու պահպանեցին իրենց գոյությունը և պաշտամունքը ցայսօր, (տրեղեղը Տյաւնընդառաջի տոնին, ինչպես զանգակատան առաջ, Հայոց գյուղերի բոլոր տների կրատներն զրա վառվող խարույկները, դոմերի երգիքներից ցանկող կրակի կայծերը, եկեղեցիներում առատորեն մոմեր վառելու սովորությունը և այլն և այլն):

Մեր խոսքը շարունակում է պաշտամունքի մասին չէ աշտեղ, այլ նրա զջուր եղբոր մասին է, ջուր աստծու մասին, որ քրիստոնեական եկեղեցին մտել ու դարձրել աստված է Վարդավառի տոնը անուշով:

Կրակի ջափ էլ ամելի տեւրածեւտ էր հնազույն մարդկության (ինչպես և բոլոր ժամանակների մարդկության) համար ջուրը: Ջրի կարևորությունն է աստուածացրել և պաշտելի դարձրել ջուրը: Մովսէսը,

դեպքերը, աղքատները բոլոր ազգերի մեջ պաշտօնի են որպէս առտուածներ և առնուել մեծ հանդիսավորութեամբ:

Մեր արդի քրիստոնեական Վարդապետի տոնը Քրիստոսի պայծառակերպութեան տոնն է, որի մեջ պահպանվել են ջրի պաշտամունքի տարրերը: Բայց այդ տոնը քրիստոնեութեան ծագման հետ կապված չէ, այլ հայոց հեթանոսական ժամանակի ազգային տոնն է, որ հետագայում, քրիստոնեական դարում Քրիստոսի պայծառակերպութեան հետ է կապվել և դարձել քրիստոնեական տոն:

Վարդապետը հին հեթանոս հայոց մեծ տոներից մեկն է և կապված է ջրհեղեղի, Նոյ Նահապետի տապանի առասպելների հետ, ջրհեղեղից ազատված Նախաշայրերի և Նորդաված կյանքի հետ: Քրիստոնեական Վարդապետի տոնը հնադարյան հայութեան նախաարդի տոնն է:

Ինչպես պատմում է սասապելարանութունը՝ Նոյ Նահապետը ջրհեղեղից ապաստվելու համար և իր հետ իր որդեղն ու բոլոր կենդանիներից մեկ մեկ դուրս ազատելու համար, նախ նստեց ու ջրհեղեղից ազատեց թե մարդկանց և թե կենդանիներին և նոր մարդկութեան ու կենդանական կյանքի սկիզբը դրեց այդ օրը և առաջին ամիսը նա անվանեց «Նախաարդ»: Երբ ջրերը ցամաքեցին և Նոյը նստեց իջավ բնակութեան հառատեց Նախիգեղամուտ, այսինքն իրման առաջին ամիսը, նա կենդանիների գոհեց և այդ օրվանից հայոց տարվա առաջին ամիսը կոչվեց Նախաարդ Նորդաված աշխարհի առաջին ամիս:

Ջրհեղեղի և նրանից ապաստվելու հիշատակը հայիստեանս ամենուրեք պահելու համար Նոյը պատվիրում է իր որդիներին առաջադրություն մեծ օրը իրար վրա ջուր ցանել:

Երբ քրիստոնեութունը տարածվեց հայերի մեջ հեթանոսական տոները տեղի սրվին քրիստոնեականին: Հեթանոսական տոներից շատերը իրենց ձևերով ու արարողություններով անխախտորեն մտան քրիստոնեական տոների մեջ, միայն կապվելով

Քրիստոսի և քրիստոնեության անվան հետ: Հեթանոսական Վարդապետի տոնը կապվեց Քրիստոսի պայծառակերպութեան տոնի հետ ու մնաց ժողովրդի մեջ հին անունով «Վարդապետ» ու տոնվեց եկեղեցում, իսկ եկեղեցուց դուրս անխախտ պահվեցին ու տոնվեցին ցայսօր հին Վարդապետի բուն ժողովրդական ծեսերն ու խաղերը տներում, փողոցներում, գետակների ափերին, աղքատների մոտ ուրախ խաղերով, իրար վրա ջուր ցանելով և այլն:

Քրիստոնեութեան տարածիչները Հայաստանում արժանախիլ չարին հայ ժողովրդի մեջ դարերով սրբազորված հեթանոսական սովորությունները: Քրիստոնեութեան քարոզիչները Հայաստանում քրիստոնեութեան վսեմագույն դադարները հաղորդութեամբ տարածելու համար ժողովրդի հին կրոնական-ազգային ավանդություններին չզիջեցին, այլ պահպանեցին և նրանց որոշ չափով քրիստոնեական բնույթ տվին:

Այդ ավանդական հին սովորութեամբ Վարդապետի տոնին ազգային թոցներ մնացել է ու պահպանվել ժողովրդի մեջ:

Այդ ավանդական սովորությունները հիշեցնում է Նոյան, արափելն, որ արձակվեց տապանից:

Ուրիշ ազգերի մեջ Վարդապետի տոնը կոչվում է նաև «Աղափնիների տոն»: Այդ օրերը աղափնիներ են թոցում նաև հայերը, օրինակ Կ. Պոլսում և այլ գաղտնություն, որ հիշեցնում է Նոյի թոցած ազգայնություն:

Ինչպես բոլոր ազգերի, Նույնպես և հայ ժողովրդի մեջ ջուրը համարվել է սրբիչ, մաքրիչ, առողջացուցիչ և դորացուցիչ պաշտամունքի առարկա, Ջուրը ցանվում էր աստվածներին մասուցվող նվերների, ինչպես և մարդկանց վրա: Ջրի հետ կապված այդ հեթանոսական սովորությունը պահպանվել է մեր ժողովրդի մեջ և կապվել քրիստոնեական Վարդապետի տոնի հետ: Վարդապետի օրը մինչև այսօր ջուր է ցողվում, իսկ դուրսը իրար վրա ջուր են ցանում մեծ թե փոքր, տղա ու աղջիկ: Ջուր ցողելիս և գուրալ խրաբ վրա ջուր

ցանկելու գործադրվել է մի հատուկ տնօր, որ կոչվում է «մշտուկ», դա նշանակում է ջուր ցանող գործիչ, ցանիչ:

Վարդավառին ու էջմիածնի պատարագի սեղանը, աշտանակները զարդարվում էին ծաղիկներով, կանաչներով, բույանքով, որոնք աճել են հնում պաշտելի սուրբ ջրով:

Վարդավառի տները հիշեցնում է այն օրը, երբ հայոց Տրդատ Թագավորը հրամայում է սուրբ Գրիգոր Լուսավորչին «պառկա և Թաւ ոստոս ծառոց նուէրս տարցէ Բաղնին անհատական պատկերին»:

Քրիստոնեական մկրտությունը սրբացրել է հին ջրապաշտության ամբողջությունը, ջրի պաշտամունքը: Քրիստոսի ծննդյան և մկրտության տոնին, որ կոչվում է նաև ջրօրհնյաց տոն, քրիստոնեական եկեղեցու հոգևորականությունը Թափորով գնտալին է դնում ժողովրդի հոծ բազմության հետ միասին «խաչը ջուրը զցնելու», երբ հանդեսի ժամանակ կրոնապետը ոսկեզենն աղավառ կտուցից սուրբ մյուռոնն է լցնում գետի մեջ, այդ վայրկյանին երիտասարդները մերկանալով նետվում են մյուռոնի մեջ ջրի մեջ լողանալու: Ջրի և աղավառների հետ կապված այդ բոլոր ծեսերը Հեթանոսական ջրապաշտությունից են ստացել իրենց ծագումը: Քրիստոնեական դադափառների արտահայտություն, քրիստոնեական իմաստ են ստացել ալ պատմունք դարձել:

Հնադարյան ջուր աստծու աղբյուրներն էլ տեղ տեղ սրբավայր են մնացել մինչև այսօր, ուխտատեղ դարձել ժողովրդի համար: Հայաստանում դրեթն դադառ չլուկա, որ չունենա իր պուրր աղբյուրը, իր «Լուսաղբյուրը», ինչպես կոչվում են նրանք, ուր համառացյալները աղոթելու, մոմ վառելու են գնում, նրա ջրով իրենց ցավալար աչքերը լվանում, իրենց փարչերը «Լուսաղբյուրի» ջրով լցնելով տուն վերադառնում:

Հայոց եկեղեցու ավանդության ապար Զոհիսիմյան կույսերը իրենց փախալան ճանապարհին մի ժամանակ դադար են առել Սողոմ սուրբի ստորոտում (Բերկրի դավառ): Այդ դավառի ժողովուրդը համատարած աչքացավով էր տառապում: Աչքացավով բռնվում են նաև կույսերը, որոնց աղոթքով երկու աղբյուր է բխում այդ տեղից, այդ «Լուսաղբյուրներին» հրապարած ջրով բռնվում են բոլոր ուխտավորների ցավալար աչքերը:

Անհետաքրքիր չէ իմանալ, թե ինչու առասպելական Նոյի սահմանած Հեթանոսական տոնը քրիստոնեական եկեղեցին տոնում է Քրիստոսի պայծառակերպություն տոնի օրը:

Նոյի ջրհեղեղից աղավառվել տեղի է ունենում Մասիսի բարձրունքում, Քրիստոսի պայծառակերպություն էլ տեղի է ունենում Նույնպես մի բարձր սարի գլխին:

Ջրհեղեղի առաջգլխի մեջ Նոյը մանկածիտ մարդկությանը, կենդանական աշխարհի ներկայացուցիչ զուգեբին Մասիս սարի դուխը հանելով փրկում է, ապա ջրհեղեղից հետո իջեցնում երկիր, որ ապրեն, աճեն, բազմանան, պաշտեն քնության բարի տարերքը, չար տարերքին զոհաբերություններով սիրաշահելով, բարիներից պաշտելով, սիրով ծառայելով:

Քրիստոս քնապաշտության մալորությունը վերացրեց իր ուսմունքը քարոզելով: Նա աստծուն տեսավ ոչ ջրի, ոչ կրակի ոչ էլ մի այլ տարերքի մեջ, այլ մարդու սրտի մեջ: «Աստուած ի ներքս ի ձեզ է», ասում է նա, կարող եք Աստծուն նմանել, երջանիկ լինել աշխարհնալոր, հրաշալի աստվածային ուսմամբ: Վարդապետություն, որ կոչվում է սուրբ ավետարան:

«Ուրախ լեր, հոգի քրիստոնեություն, գիտաւարն մերժեցաւ, եւ ախն ծագեցաւ. միշտ, հանապազ լուսաստու լիցի քեզ Քրիստոս»:

ՀԻՄՆՈՂՈՒԹՈՒՆՆԵՐ ԿՅՈՒՄԱՎԱՐԴՊԵՏՈՒ ՄԱՍԻՆ

Հայր Կոմիտասի անունն այնքան մոտ է մեր բոլորիս քրտին, որ ամեն մի մանրամասնություն, ամեն մի նոր լուսաբանություն մեծ երաժշտագետի կյանքի մասին, սիրով և հետաքրքրությամբ կընդունվի մեր ընթերցողներին կողմից:

Հ. Կոմիտասի կենսագրությունը պետք է լիակատար ծավալով մատուցվի մեր ընթերցող հասարակությանը ճանաչելու այդ սքանչելի մարդուն իր բոլոր կողմերով: Եթե նրա մասին մեր ունեցած այս «Էջողությունները» որոշ նորություն և լուսաբանություն կմտցնեն նրա կենսագրության մեջ, ապա դրանով մեծապես վարձատրված կլինենք՝ մի կողմից նպաստած լինելով ավելի լավագույն ճանաչողուն ճանաչելու նրան, մյուս կողմից հրապարակով արժանի հարգանք մատուցանելու նրա անթիվ հիշատակին:

Մենք բավու ենք ունեցել Հայր Կոմիտասի հետ միասին պաշտոնավարելու Գեվորգյան Հոգևոր ճեմարանում 1901—1907 թ. թ.:

Հ. Կոմիտասն արտասահմանից վերադառնալով, շատ կարճ ժամանակում մեծ անուն հանեց թե իր կողմած քառամասյն խմբի ներդաշնակ երգեցողությամբ և թե իր հմայիչ մշակված ձայնով: Մեր ակնարկած խմբանակաշրջանում նրա քառամասյն խումբը կազմված էր բացառապես ճեմարանի աշակերտներից և ուսանողներից:

Այս հանդամանքը մեծապես կաշկանդում էր նրան, հնարավորություն չունենալով դրախտ օժանդակ ուժեր՝ մանավանդ կանացի ձայներ բերելու: Ձմայած դրան, այնուամենայնիվ իր ձեռքի տակ նրան ուժերով էլ նա կարողանում էր իր խումբն արժանի բարձրության վրա պահել: Հ. Կոմիտասի

խումբը երգում էր Մայր Տաճարում և ճեմարանում թե հանդեսների ժամանակ, թե մեծ տոների՝ բացօթյա, հենց ժողովրդի մեջ:

Հայր Կոմիտասի գործունեությունը մեր նշան ժամանակաշրջանում արտահայտվել է քառամասյն խմբի ղեկավարության և եկեղեցական ու աստվելայպես ժողովրդական երգերի մշակման մեջ:

Հայտնի է, որ եկեղեցական արարողության ամենաէական մասը ապաստարան է: Հ. Կոմիտասից առաջ պատարագի երգեցողության մշակման վրա ամենից շատ աշխատել է հանգ. երաժշտագետ Մ. Նիմայանը, որի մշակած ու եվրոպական նոտաներով հրապարակված պատարագի քառամասյն երգեցողությունը մի պատկանելի աշխատանք պետք է համարել երաժշտական արվեստի ասպարեզում:

Հ. Կոմիտասը մշակեց պատարագի իր քառամասյն երգեցողությունը, որը շատ կողմերով տարբեր էր Նիմայանի կազմածից: Մենք կոմպոսիտոր չենք երաժշտական տեսակետից մոտենալու այդ երկուսի գործերին և համեմատելու միմյանց հետ, բայց միայն կասենք ռոպի իբրև ունիկոնի մեր և բարձրագույն անձանց ստացած սպառփողությունը: Հ. Կոմիտասի պատարագի երգեցողությունից:

Պատարագի արարողությունը բավական երկար է տևում, և որ ատյանում քառամասյն խումբն է երգում: Մեր անդեղինեում միշտ ռոպի վրա կանգնած են լուսն ժամերգությունը, Ձմայելով այդ հանդամանքներին, Հ. Կոմիտասի պատարագի երգեցողությունը շատ փոքր և անձան-

րույթ էր լուծում և հողեկան մեծ բազմա-
կանություն պատճառով ունեցողներին:

Մեր անարկած ժամանակաշրջանի սկզբ-
րում երկրյան Հայրիկն արդեն բոլորել էր
իր կյանքի 80-ամյակը և մտել 81-ի մեջ,
և չնայած այդ պատկառելի տարիքին, նա
մինչև պատարագի վերջը մտում էր Մայր-
Տաճարում և բուռն Հ. Կոմիտասի երգեցո-
ղությունը: Մայր-Տաճարը միշտ լիքն էր
լինում աղոթող երկտեղ խուռն բազմու-
թյամբ: Շատ մարդիկ կիրակի և առն օրե-
րին դալիս էին Սրեանից ու հիմաժին
հասկապես Հ. Կոմիտասի քառամայն խոր-
թի երգեցողությունը լսելու: Բազմության
հողեկան գմայլումը դադարեցնելուտին էր
հասնում, երբ Հ. Կոմիտասը պատարագի
վերջում «Գոհանամք»-ից հետո ինքն իր
ուժեղ ու մշակված քաղցրիկ ձայնով եր-
գում էր «Համեմատ»-ից բնկը, զրինակ՝ Գրի-
գոր Նարեկացու «Համիկ»-ը: Պետք էր
տեսնել հավաքված ժողովրդի բուռն հա-
վիտակությունը նրա երգի տաքավորու-
թյան տակ, երբ երգում էր իր սիրած «Համիկ»-ը:
Հինավուրց Տաճարի կամարները թրն-
դած են նրա անուշիկ ձայնից, որի էլեկ-
տրը ասարածվում, մարվում են հեղա տա-
ճարի բոլոր անկյուններում, իսկ աղոթող-
ների ստվար բազմությունը գամված իր
անողում և հափշտակությունում լսում էր
նրան: Պատարագից հետո, երբ բազմու-
թյունը գուրա էր դալիս տաճարից, շատե-
րը մոտենում էին Հ. Կոմիտասին և իրենց
հիացմունքը հայտնում թե իմրի երգեցո-
ղության և թե հենց իրեն, Հ. Կոմիտասի
երգեցողության սուրբի, Հ. Կոմիտասը
հարգանք, սեր էր վայելում բոլորի կող-
մից:

Երկրյան Հայրիկը շատ էր սիրում հան-
դիսավորությունն առ, եկեղեցական մեծ
տոներին, մանավանդ ավագ շաբաթի տո-
ներին, Զատիկին, Ս. Հիմիածնի և շրջակա
կույրերի վկայարանների տոներին: Նախան-
ձախախի լինելով գեղեցիկ երգեցողությա-
նը, Հայրիկը նախօրոք Տաճարի լուսարա-
րակետի և Հ. Կոմիտասի հետ խորհրդակ-
ցում էր նվիրական այդ տոներն արժանա-

վոր վայելչությունը կատարելու համար:
Բոլոր տոներին Հ. Կոմիտասն իր քառա-
մայն խմբով և իր երգեցողությամբ ամե-
նակենտրոնական տեղն էր գրավում:

Գևորգյան ճեմարանում, նրա ընդարձակ
դահլիճում, եկեղեցական ու ազգային բո-
լոր տոներին միշտ գրաված-երաժշտական
հանդեսներ էին կազմակերպում վեհափառ
Հայրապետի, վանքի ամբողջ միաբանու-
թյան, «Առաքիչներ» ու նրանց ըն-
տանիքների և զբոսից սակավաթիվ անձանց
ներկայությամբ: Եթե Մայր-Տաճարում
Հ. Կոմիտասը փայլում էր եկեղե-
ցական երգեցողությամբ, ապա այս հան-
դեսներին նա իր բնատուր ընդհը ցուցա-
դրում էր ազգային ու ժողովրդական եր-
գերով, որոնց մշակման վրա նա օրնիբուն
աշխատում էր: Պետք է նկատի ունենալ,
որ դպրոցական աշակերտական քառամայն
խմբերն իրենց կազմով ամեն տարի փո-
փոխվում էին. տարեվերջին ավարտողներն
ընդմիջտ հեռանում էին, նրանց փոխարի-
նում էին նոր ուս. տարվա սկզբին ընդուն-
վածները, այնպես որ Հ. Կոմիտասն ամեն
տարի նոր քառամայն խումբ էր կազմում:

Նա իր պարապմունքներն սկսում էր
հենց ուս. տարվա սկզբին ամենայն ժա-
նանությամբ, որպեսզի առաջին մեծ տոներին՝
ճեմարանի ասարեղարձին, անպոժեքերի վեր-
ջին իր խմբով հանդես գա հատարակու-
թյան առաջ: Նրան հաջողվում էր զարմա-
նալի արագությունը աշակերտներին սովոր-
եցնել ներդաշնակ երգել: Պարայմունք-
ների ժամանակ նա շատ խոտուղահան էր,
որքան նա թաղի էր, կատակասեր ազատ
ժամերին, այնքան ալիլի խիտ էր գործի
ժամանակ. պահանջվեա ու անողոք: Նա
սիրում էր իր գործը հազա ամբողջ զո-
րությունը և գործի մեջ ուղեորության
ժամին նրան տեսնողն ինքն էլ էր համակ-
վում նույն զգացմունքով, նրա ապրումնե-
րով: Հ. Կոմիտասը, ընդհանրապես սիրելով իր
գործը անկեղծորեն սիրում էր նաե իր
խմբի աշակերտներին, որոնք գործնակա-
նապես տեսնում էին իրենց սիրելի ուսուցի-
չի քրտնալեռն աշխատանքի արդյունքը:

Յմբական երգեցողության ժամին կամ ինչպես Հ. Կոմիտասն էր ասում, խմբերգին, խմբի բոլոր անդամներն անհատապես զանազան աղանակներով հանդիմանում էին դահլիճում։ Վաղն եկել տարել էր պատահաբար ուղղին, որովհետև Հ. Կոմիտասը լույսյալն այնպիսի զարթոնքի տեսք էր դրում ուղացողի վրա, որ վերջինս ամբիջ անդունդի հալվում էր։ Աչակերտները դիտելն նրա բնավորության այս կողմը և երբեք թույլ չէին տալիս խրենց նեղացնել սիրելի ուսուցչին։

Հ. Կոմիտասը քառասուն խմբի հնա պարապելուց բացի, առանձին դարապուստ էր նույն խմբի երաժշտական ընդունակությունը օժտված և լավ ձայն ունեցող ու ապագա խոստացող աշակերտների հետ։ Նրանցից ոմանք հետագայում երաժշտության դաստասուները դարձան մեր դպրոցներից, իսկ ոմանք էլ թարգմանվեցին երաժշտական կրթության ուսուցչան։ Վերջիններից էր տաղանդավոր երաժշտագետ հանգ. Սպ. Մելիքյանը, որն անտամանակ դերեղման իջնելով հնարավորություն չուներ այդ իր ամբարան մեծ դաշարը լիակատար ծավալով հանդես բերել։

Ամբողջ սեպտեմբերի ընթացքում պարապելով իր նորակազմ քառասուն խմբի հետ, Հ. Կոմիտասը կարճ ու սրտաբառ էր իր խմբով Երեվանում հասարակության առաջ և, ինչպես ասացինք, առաջին մեծ տոնը Գեղարքյան ճեմարանի տարեդարձն էր, որ տոնվում էր սեպտեմբերի վերջին և Գեղարքյան տոնին, Մոդուս ուխտին։

Այդ օրերին մեծ քանակությամբ հյուրեր էին լինում նաև հեռավոր քաղաքներից՝ Լենինականից, Կարսից, Ախալքալաքից, Թիֆլիսից և այլն։ Զեմարանի տոնը կատարվում էր բացօթյա, ճեմարանի հյուսիսային թաղում։ Գույնգույն լապտերներով, վառ ծաղիկներով և բնականու զարար տերևներով զննվող գարշարված ճեմարանի շենքի հյուսիսային դռան առաջ շարվում էին բազմաթիվ, ամրոններ, բազմաթիվ նստարաններ Վահագնոյի, միաբանության, ռուսացիների և հեռավոր

տեղերից եկած հյուրերի համար, իսկ հագարավոր ժողովուրդը խոնջում էր շարժք և սպասում հանդեսի բացմանը։ Ահա երևում է Երեմյան Հայրիկը, չղջապատված միաբանության անդամներով և հյուրերով։ Բաղմեղով իր համար պատրաստված դարդարուն դահլի վրա, մնացածներն էլ տեղավորվելով ամրոնների ու նստարանների վրա, Հայրիկը բաց է անում հանդեսը։ Հնչում է Հ. Կոմիտասի քառասուն երգը նվիրված ճեմարանի հիմնադիր Գեղարքյան Կաթողիկոսի հիշատակին, որից հետո ճեմարանի տեսուչը հաղթանակյալ էր անում հասարակությանը անցած ուսուսուրվա դարձեցության մասին։ Դրան հաջորդում է Հ. Կոմիտասի խմբի երկրորդ երգը, տղային կամ ժողովրդական, ապա՝ ամեն մի բանաստեղծության կամ ստեղծագործության արտասանված զննվող բանաստեղծության հետ երրորդը, չորրորդը և այսպես մինչև հանդեսի վերջը։ Հ. Կոմիտասը մեծ օվացյալներ էր արժանանում, նրա երգերը կրկնել էին տալիս, իսկ ձև, բառի երգելու ժամանակ հոգեկան դաշտումն անմարադրելի էր դառնում։

Հ. Կոմիտասի խումբն աշուհետև նույն օրվա և հաջորդ կիրակի օրվա երեկոները դարձյալ հանդես էր դալիս ժողովրդի մեջ գլխավորապես ժողովրդական երգերով, որոնց մեծ հիացմունք էին ստանալու թուրքին։ Ժողովուրդն ակնհայտ իր աչքով տեսնում և լսում էր, թե ինչպես իր անձակ երգը հմուտ վարպետի ձեռքին կերպարանավորվել ու ամբիջ դուրեկան է դառնել։ Շատ անգամ Հ. Կոմիտասը իր խմբով մտնելով ճեմարանի թաղում հավաքված ուխտավորների մեջ հորդորում էր փոխելիս երգել։ Առաջին օրինակն ինքն էր տալիս, հետո երկրորդներից կազմված խումբն էր սար բռնում ու երգում, ապա դարձյալ ճեմարանի թաղվել, և այսպես մինչև ոչ գիշեր։

Այս և հետագա մյուս տոներին բոլորի խոսակցության նյութը Հ. Կոմիտասն էր և իր խումբը։ Այսպիսի տոներին ժողով

վերջը անփութում էր, անդիր անում քառասուն խմբի երգերը, որոնք աթուհեան խմբները առնեցին, ապա անփութում էին մեր երգի բոլոր անկյունները: Մինեուն ժամանակ Հ. Կոմիտասը ուղարկելով ժողովրդի խումբը թագավորին ներկայությունից, միշտ հետամուտ էր լինում, թե ինչ են երգում, և երբ մի նոր երգ էր լսում, իսկույն ժառնեում էր և անմիջապես ծաղնագրում: Այնուհետև ժողովրդից վերցրածը հզեկելով, նույն ժողովրդին էր մատուցում գեղեցիկ մշակված ձևով: Այսպիսով նա իր խմբով ժողովրդի երաժշտական ճաշակը զարգացնում ու բարձրացնում էր:

Հ. Կոմիտասի խմբի անունն ավելի ու ավելի էր հռչակվում: 1905 թվի մարտին նա հրավեր է ստանում իր խմբով դնալ Թիֆլիս և համերգ տալ, Վահագնից թույլտվություն ստանալով Հ. Կոմիտասը իր քառասուն խմբով ուղևորվում է Թիֆլիս և այնտեղ արտիստական ընկերություն դառնում մի համերգ է տալիս, բաղկացած երկու մասից՝ հազուր և ազգային-ժողովրդական երգերից: Համերգը բացվում է գեղմիածինն ի հորէն շարականով, որ ցնծագին աղաղակներով է ընդունվում: Ամբողջ համերգը շտեմնված հաջողություն է ունենում, Համերգը կրկնվում է: Այն ժամանակվա Թիֆլիսի մամուլը մեծ դիմաստեղծ է խոսում այս համերգի մասին:

Ամառվա ամիսներին, երբ ուսումնական պարապմունքներից ազատ էր, Հ. Կոմիտասը շրջում էր մեր գավառները և ժողովրդի դահլիճները հավաքում: այսպես, նա շրջում էր Սուրմալու, հատկապես Կողբի, ամբողջ Շիրակի, ժողովրդական երգերով հարուստ այդ շրջանը, Արագածի հարավային փեղերին փոված գյուղերը, Ապարանը և այլն, և հարուստ նյութեր ամբարանում, այնպես փայլուն վերադառնում: և էլ միածին ու հափաքածը մշակում, հրատարակում:

Այսպես էր նույնիսկ ամառվա արձակուրդի ամիսներին, այս հրաշալի մարդը միշտ դառնում, միշտ տարված, միշտ

դորձով ուղևորված: Բայց նա ունենում էր նաև սակավաթիվ ազատ ժամեր, որ ամենայն սիրով անց էր կացնում ճեմարանի ուսուցչական խմբի հաղաքությունում: Ինքն ակնարկած ժամանակաշրջանում Վահագնապատում չկար մի կուլտուրական ժամանցի վայր, ուր ուսուցիչները կարողանային դնալ և հանդատանալ, ուսուցի սովորություն էր դառել, որ հերթով ամեն շաբաթ երեկո ուսուցիչներն իրենց ընտանիքներով հավաքվում էին միմյանց մոտ:

Այդ ժամանակաշրջանի ճեմարանի ուսուցիչներից ներկայումս ողջ են ակադեմիկոս, Հակ. Մանանդյանը, Պրոֆ. Ալ. Տ. Պողոսյանը, արվեստի վաստ-գործիչ Գ. Լևոնյանը, Ֆիլ. Գիտ. դոկտոր Ս. Մինասյանը, վաստ. ուսուցիչ Հ. Արիստակեսյանը, Ս. Ավետյանը, Ա. Շահնազարյանը և ուրիշները:

Այս հաղաքությունում սեղանի զարդը Հ. Կոմիտասն էր, և երբ նա հայտնվում էր, ամենքը հրճված էին դիմապարտ նրան, մանավանդ երեխաները: Վերջիններն իսկույն շրջապատում էին նրան, նա էլ զբաղեցնում էր նրանց զանազան մանկական խաղերով, երգերով:

Այնուհետև Հ. Կոմիտասը, նստելով բաց լած սեղանի շուրջը, կատակներով, զվարհացնում էր բոլորին, բայց երբ դալիս էր Երգի ժամանակը, նա լրջանում էր և սկսանակիցների թախանձանքով երգում զանազան երգեր, նրա երգերը ուղղակի կախարդում էին ամենքին: ամեն բան մոռացվում էր, միայն ուղում էին շարունակ լսել նրա դյուլթիչ ձայնը: Հ. Կոմիտասը փեղին աստիճանի պարզ և համեստ մարդ էր: Երբեք չէր պատահում, որ նա հրաժարվեր երգելուց, նազ աներ: Հարգելով սեղանակիցների ցանկությունը, նա միշտ պատրաստակամ էր երգելու: Մտեղմական այս շրջանում նա հանդես էր գալիս մարդկային բոլոր արժանաթույնություններով, որով և սիրելի էր դառել ամենքի համար: Տեղի ունեցած հաղաքությունից հետո արտատրոփ ապաստում էինք հաջորդ շաբաթ օրվա երեկոյին, երբ բախա կուեննալինք նորից

տեսնելու է. կոմիտասին մեր մեջ և նրա
երգով զմայլվելու:

Կարճատև եղավ է. կոմիտասի գործու-
նեությունը մեր հայրենիքում, բայց ինչ
որ նա տվեց, հայրենասիրան անմոռաց կա-
թող կմնա նրա մաքուր և վեհ հիշատակին:
Մեծ երաժշտագետի աճյունը հանգչում է

մեզ մոտ, Որեվանում՝ գեղատիժաղ Հրազ-
դանի թաղի արիմ, որտեղից Հրաչայի տե-
ասբան է բացվում գեպի Մասիսն ու Արա-
րածը, գեպի իր սիրած լեռները, որտեղ
նա շատ է ման եկել և որոնց տնուններն
անմահացած է իր երգերում:

ՀԱՅՍՏԱՆԻ ԳԵՂԱՐԱՆԻ

ՀԵՐԱՆՈՍ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԸՆԹԱՐԱՆԻԿ ԵՐԳԵՐԻ ՑԱՂԵԶՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԵՐԳԵՐՈՒՄԷ՝)

Ահա հասած հատուկ տոհմի Գողթան երգերի ու եկեղեցական շարականների հատուկ ցուցակ, որանց տաղաչափությունից կարող ենք որոշ հետազոտություններ հանել մեր երգերի կառուցվածքի վրա՝ նրանց տաղաչափության և թե՛ նրանց պոետական արդարանակության ու երաժշտականության մասին:

Կենդանի մասնանշել, որ մեր եկեղեցական հոգևոր բանաստեղծությունները իրենց արտաքին կառուցվածքով ու երաժշտականությամբ աշխարհիկ ծագում ունեն: Հոգևոր այդ երգերը ստեղծվել ու զարգացել են ժողովրդի մեջ, կյանքի և առել ժողովրդական երգերի կառուցվածքի նմանությամբ, միասնական պահպանելով աշխարհիկ երգերին հաստիկ բնույթը՝ կողմից, տաղաչափական նշանակ և զեղարկանության պատկերավորման տեսակետից:

Այդ եզրակացությունն է մեզ հանգեցնում այն համեմատությունը, որ առկա է Գողթան երգերի, եկեղեցական երգերի, նշանակ և արդի ժողովրդական երգերի տանաստեղծության միջև:

Այդ երգերի կառուցվածքի մեջ գիտնալով ամենաման գծերը, ինչպես և որոշ եղանակների ուղղակի բնույթը թույլ չեն տալիս այլ եզրակացություն հանգել:

Կասկածից վեր է, որ հեթանոս Հայաստանը ունեցել է իր երգերը, որոնք իրենց են կուսակալական արարողությունների՝ զոհաբերությունների ժամանակ, խրախուսանքների, ճոխ կերուխումների և ամեն տեսակ զվարճությունների պահին: Այդ

երգերը, անտարակույս, երգվել են մեծ մասամբ բանաստեղծների և երաժշտական այլ գործիչների նվագակցությամբ: Ժողովրդական կյանքում տեղի ունեցող բազմազան երևույթները՝ աստվածներին մատուցվող զոհաբերությունները, հաղթանակները թշնամու դեմ, հերոսների սխրագործությունները, նրանց մահը և հանդիսավոր թաղումը, ընտանեկան կյանքի հետ կապված դանազան երեխություններ, այդ բոլորը կազմում են այն ակունքը, որից սկիզբ են առել հեթանոսական ժողովրդական երգերը և որոնց մեջ արտացոլվել է ժողովրդի այդ ողջ կյանքը:

Քրիստոնեությունը Հայաստանում պետական կրոն հռչակվելուց հետո նոր կրոնը ուժեղ պայքար է սկսում հեթանոսական կրոնի, ըմբռնումների, սովորույթի ու կենցաղի դեմ: Մեհյաններն ու բազմաթիվ վերածվում են քրիստոնեական տաճարների ու վանքերի, բոլորը դառնում քրիստոնեական եկեղեցու օպասավորներ: Դարերի ընթացքում ժողովրդի մեջ արմատացած հեթանոսական կուլտուրան, ասկայն, չի մեռնում, նա պահպանվում է ժողովրդի մեջ: Թագման, ամուսնության հանդեսները, ժողովրդական զանազան տոները և այլն, որոնք քրիստոնեական մեակերաբություն են ստանում, երկար դարեր դեռ չարունակում են պահպանել հեթանոսական տարրը իրենց մեջ, Հեթանոսական երգերի այդ հատկությունն անմահ է մեր եկեղեցական երգերի մեջ: Այդ երևույթը հնարավոր է ստուգել Գողթան երգերի միջոցով:

Դիտարկարար Գողթան երգերից շատ

1) Ցուցվում է մեզ երգի փոխանակության կարգով եմք:

քիչ քան է մեղ հասել և այն էլ ոչ ամբողջութամբ, այլ որպէս հասկանալի միայն. Դրանց միջոցով այսօր մենք հնարավորութիւն ունենք հիմնադրելու մեր ասելիքը՝ որդիւն մեր հոգևոր երգերի կապը գրանց հետ:

Գողթան երգերի մեկ հայտնի է «Երկնէր երկին և երկիր» քանասանդոթիւնը: Այս երգում մենք տեսնում ենք թե հանգստութեամբ, թե շափերի պահպանում, թե խնայարի կանոնավոր շնչառութեամբ: Դա ստեղծագործական կանոններով կերտւած մի բանաստեղծական հարկնայած է:

Երկնէ՛ր/երկին և երկիր.

Երկնէ՛ր/և ձերանի ծովն.

Երկն ի ծովուն ունէ՛ր/զկարմրիկ եղէզնի՛կն.

Ընդ եղէզան փո՛ղ/ծովս ելանէր,

Ընդ եղէզան փո՛ղ/բոց ելանէր,

Եւ ի թոցո՛յն/պատանեկիկ վազէր.

Նա հո՛ւր/հեք ունէր.

Ապա թէ բոց/ունէր մօրուս

Եւ աշկունքն էին/արեգակունք.

Ինչպէս տեսնում ենք, յուրանշնչութեան մի առաջնայած է և արտահայտում է մի լրիվ միտք: Ամեն մի տողը կազմւած է 2 անդամից, որոնցից յուրանշնչութեան պահպանում է իր շնչառ, շնչառ դրամի է այն բառերի վրա, որոնք նախադասութիւն հիմնական միտքն են արտահայտում:

Այս նույն կանոնը տեսնում ենք նաև մեր երկերիցական երգերում: Այդպէս, որի նախ.

Խորհուրդ մեծ և սքանչելի՛որ յայտ

աւուր յայտնեցաւ.

Հովիւք երկին, ընդ հրեշտակս/տան

աւելաւ աշխարհի,

Ենաւ նոր պարս/ի թեթեւէն

բարաքի,

Քրդիք մարդկան որհնեցէ՛ք զիվան

մեր մարմնացաւ.

Կառուցվածքի նույնութիւնը, այսինքն այն, որ ամեն մի կողմ մի լրիվ միտք է արտահայտում և նրանցից յուրանշնչութեան ունի 2 անդամ, իր խմատային շնչառականութիւնը զգնալոր խմատն արտահայ-

տող բառերի վրա, ակնարկ է: Տարբերութիւնն այն է, միայն, որ այստեղ տողի վանկերի քանակը շատ է, իսկ այնտեղ քիչ:

Նշենք մի այլ շարահան, որինակ՝ «Ան-ձինք նստիք աղբիւր»:

Անձինք նստիք աղբիւր/սիրոյն Բրիտանի,

Երկնաւոր նահատակք/և կուտանք խմատունք.

Ի պարծանս Զեր/բարձրացեալ

Տանէ մայր Սթան/գաւթորսն իւրովք.

Կառուցվածքի նույն կանոնները գտնում ենք այստեղ:

Երգերի կազմութեան այս ընդհանուր կանոնները մենք տեսնում ենք նաև մեր ժողովրդական երգերում,

Օրինակ.

Գութան, գութան/ալ գութան.

Խոյն քար է/քար գութան.

Եկան քովեր/ա՛նց կացան

Հոտաղ, մանկաղ/ա՛լ կեցան.

կամ՝

Գութան գիւղեր/ըրդաբարն,

Երկին գիւղեր/կըտկըտարն,

Կառուցվածքի կարգի հարկեր՝

Համ կը շինեք, կամ կը քանդեք,

Եւ նույն, այդ արեւները մենք տեսնում ենք մեր արդի գրական ստեղծագործութիւնների մեջ.

Մանիք, մանիք/իմ ճախարակ,

Մանիք թերեք/հաստ ու բարակ.

կամ՝

Երեւոյնակ, թեւեւակ

Դու դարձան/սիրուն թռչնակ,

Դեպի ո՛ւր/ինձ առաւ,

Թոչում ես/արդպես արագ.

Հորինվածքի նույնութիւնը այսինքն այն, որ ամեն մի կողմ մի լրիվ միտք է արտահայտում և նրանցից յուրանշնչութեան ունի 2 անդամ, իր խմատային շնչառականութիւնը զգնալոր խմատն արտահայ-

տող բառերի վրա, ակնարկ է: Տարբերութիւնն այն է, միայն, որ այստեղ տողի վանկերի քանակը շատ է, իսկ այնտեղ քիչ:

Նշենք մի այլ շարահան, որինակ՝ «Ան-ձինք նստիք աղբիւր»:

Անձինք նստիք աղբիւր/սիրոյն Բրիտանի,

Երկնաւոր նահատակք/և կուտանք խմատունք.

Ի պարծանս Զեր/բարձրացեալ

Տանէ մայր Սթան/գաւթորսն իւրովք.

Կառուցվածքի նույն կանոնները գտնում ենք այստեղ:

Երգերի կազմութեան այս ընդհանուր կանոնները մենք տեսնում ենք նաև մեր ժողովրդական երգերում,

Օրինակ.

կամ՝

Սաբերի հոգիներմեռնեմ,
Իմ յարի բոյինմեռնեմ.
Էսօր, ութ օր չեմ տեսել,
Տեսնողի լաշքին մեռնեմ:

Մի այլ բանաստեղծութիւն մեջ՝
Բուքն է լաշիս, իհողմն ու մյուս,
Մատախուղ է և մշուշ.

(Տերյան)

Հայրենիքում իմ արմատներդ
Գիշերն իջալ լաւերուր ու լուռ:

(Տերյան)

Նույնը տեսնում ենք նաեւ բազմապիսի
ստեղծութիւններու մէջ, որոնցմէ
բնութիւններում:

Այնպէս ամենայն առիթով
ախտակից լերուք,
Բանամ զշրթունքս յարբատում լեզուսս
բողոքիմ դանձնէս:

կամ՝

Առաւօտ լուսոյ արեգակն արդար,
առիւթ լոյս ծագեալ,
Բոլորումն ի հօրէ լաշիսեմ ի հողուրս
բան քեզ ի հաճոյս:

Վերջիններս մի այլ համեմատութիւն.

Նույնք սիրով չափող զքթած
Ի քո ստեղծեալ զործս մեռաց.
Եւ գրանակս ի շրջառակաց

Տո՛ւր պահապան մեզ տկարաց:

Մեր ժողովրդական երգերում՝

Գողթան դողթան աստղծու բան,
Ջարկի խորունկ լէշով տորան:
Բարձա ջորունքս, տարա Հեյրան,
Փունջ մանուշակներ հարսներուն.

Պեղելով շրջանի բանաստեղծութիւն մեջ.

Ո՛հ, ի՞նչ անուշիկ ի՞նչ պահ
Առաջնապետ փրկեալ իմ իմ,
Մարդկանց վերալաւրդութեամբ
Եւ մարտերուն կուսին փափկիկ.

Բայց, լեա հովիտիմ հարկնայց,
Գնա, անցի՛ր, արդէս ի բաց:

Կատարելութեան նույնութիւնն է պահ-
պանել նաեւ Գողթան երգերի այլ կազմու-
թիւնն և չափ ունեցող հետեւյալ հատման-
ներում.

Տեղ ոսկի տեղայրի փետայութեան
Արտաշիսի.
Տեղայր մարդարիսի հարսնութեան
Մարիկան.

կամ՝

Հեծա՛ւ արի արքայն Արտաշէսի տեսն
Գեղեցիկ,
Եւ հանեալ զտակէտ շիկափակ պարանն,
Եւ անցեալ զբազմ պարծոնի արարին.

չնոր գետն,

Եւ ձգեալ գետէտ շիկափակ պարանն,
Ընկեցի մէջ օրիորդին Ալանաց.
Եւ շատ ցաւեցոյց զմէջէ գաւառիկ
օղորդին,

Արդ հասցանելով ի բանակն իւր:

Մեր ժողովրդական երգերում՝
Քա՛ւէրդ ալ ոսկի արիւր իմ արտիս
քուրան հաղցիւր,

Դարձար, ջան, հարսա արիւր իմ
սրախ աղանջի, անցոցիւր,
Հովհաննիսյանի բանաստեղծութիւն մեջ՝

Աօր՝ ա՛շուղ, ա՛ռ չունդ ուրախեց
առա՛ւ արտաքի,
Կարոտ ենք քու անուշ մենին, մի բան
առա՛ւ արտաքի:

Եկեղեցական երգերում՝

Պաւա՛ր մեղաց հայածեցաւ լոյս
գիտութեան քեւ ծագեցաւ
Պայթեալ օճին բժշկեցաւ,
Հիւանդութեան մեր ողջացաւ:

Նմանութիւնն ակնհայտ է:

Վերահիշալ վերլուծութիւն մենք տես-
նում ենք, որ մեր կրօնական հոգեւոր եր-
գերի կառուցվածքն ու տաղաչափութիւնը
բոլորում է Գողթան երգերի կառուցվածքից
ու տաղաչափութիւնից:

Ամենին դարձանալի չափի թափ, որ
հնազուն դարերից եկող Գողթան երգերի
կառուցվածքը այսօրիսի հարազատութիւն
պահպանելու են մինչև վերջին ժամանակ-
ները: Ինչպէս հարսնի է ժողովրդական
ստեղծագործութիւնը նոր մանր ու կա-
ռուցվածքներ է որոնում, ստեղծում, ճո-
խացնում: Որոշ մանր ու դարձվածքներ
պահպանվում են երկար ժամանակ. օրի-
նակ, երեխայի ճորով մորով մեծանալը,

կամ ճշտող խորոված լինի, պարզեցնես մը-
նա՞ն, բարով գնա՞ն, բարով դա՞ն, ըն-
դամ է չի լինում, մի մարդ է լինում, Վեր-
ա՞մի բարձի Ժերանաք՝ և նման այլ արտա-
հայտություններ։

Սրկու խոսք նաև եկեղեցական երգերի
և դանակների մասին։ Ինչ խոսք որ երաժշ-
տական եղանակը կապված է երգի կա-
ռուցվածքի ու տաղաչափության հետ։

Մեր եկեղեցական երաժշտությունը
պահպանել է արևելյան եղանակների հա-
տույթ չեղտը, նրանց շուրջն ու հոգին, Մա-
կարն նա ուրույն է իր հիմնական գծերով,
Այդ ուրույնությունը նույնպես պալիս է
Գողթան երգերից, երգի կառուցվածքի ու
տաղաչափության հետ։ Արևելյան եղանակ-
ների շեշտն ու կնիքը մեր եկեղեցական մեր
պերի մեջ պետք է համարել հետադա-
րերի ազդեցության հետևանք։

Եկեղեցական մի շարք երգերի մեջ աչ-
խաբհի շեշտը պարզապես երևում է։ Օրի-
նակ «Անձինք նուիրեալք» շարականի եղա-
նակը պարզապես ուղեմաշունչ է և մաք-
րասկան, կարծես թե թեղանդներն են որո-
տում թյուտեղ։

Վնայաց սիրովն շարականի եղանակը նա-
խորդի համեմատությամբ մեղմ է, բայց
և այնպես ունի հաղթական քայլերգի ոգին
ու թեթևությունը։

Մեր ժողովրդական երգերի որոշ մասը
տաղաչափության նոր մեքեր ու շափեր
ստեղծելով՝ հանդերձ՝ հիմնականում պահ-
պանել են Գողթան երգերի կառուցվածքն
ու տաղաչափությունը և որոշ չափով
հիմնվել են նրանց տեղծած մեքերի վրա։

Գողթան երգերի մեկ տողում ամփոփ-
ված վանկերը կրկնապատկերով կամ այդ
տողերի մեկ նախադասության երկանդամ
սխառմը վերածելով քառանդամի կամ եր-
անդամի՝ ստեղծել են տաղաչափական նոր
մեքեր, ինչպիսիք, պահպանելով ռիթմի,
հանդավորման և շեշտակցության կանոն-
ները։

Այսպես օրինակ։

Աղխարհ ամենայն, առ իս նախնեալ,
սխառակից լերուք։

Բանամ զլրթունս լաւրաւով

լեզուաւ լրդոքեմ զանձնս։

Նորադույն բանաստեղծության մեջ.

Արձակ դաշտերի առայտության մեջ/

նա մեղմ շշնջաց,

կարծես թե սիրով քնքուշ խոսք առաց/

նիւրոզ դաշտերին։

Գողթան երգերի տաղաչափությունն ու
հանդավորումը պիկի ցայտուն և որոշակի
կերպով պահպանվել են մեր հնադարյան
ժողովրդական տաղերում-հայրեններում և
անստեղծներում։ Անշուշտ այս երևույթի
գլխավոր պատճառներից մեկն էլ այն է,
որ մեր տաղերից շատերը շարահյուսվել
են վաղեմի ժամանակներում և նրանց ո-
րոշ մեքերը սերնդ-սերունդ անցնելով հա-
մել են մինչև 14—15 դարերը։

Հեթանոսական ժամանակաշրջանից մնա-
ցած և մինչև մեր օրերը պահպանված հե-
թանոսական որոշ սովորություններն ու
կրոնական ծեսերի սովորությունները վեր-
սում է այն մասին, որ եթե պահպանվել
են այդ սովորությունները, հետևապես եր-
կար ժամանակ պիտի պահպանված լինեին
նաև այդ սովորություններին դուպլիկող
հեթանոսական երգերը, որոնցից հետքեր
ու հուշեր չեն հասել մեզ, բայց որոնց
ազդեցությունը, մենք և կառուցվածքը
անպաժանորեն պահպանվել են մեր ժողո-
վրդական տաղերում։ Գողթան երգերի և
ժողովրդական երգերի կառուցվածքի նմա-
նությունը մեզ հարկադրում է համարել մի-
այն այդ եղանակության։

Ինչպես հայտնի է, Տեսան ընդ առաջի
առեին, տանիքների վրա ու բակերում
կրակ են վառում և խաբույկ պատրաս-
տում, թռչում կրակի միջով և պտտվում
կրակի շուրջը, վարդալատին ջուր են ցա-
նում միմյանց վրա, հարսանիքներին մըր-
դեր ու շաքարեղեն են շաղ տալիս հարսի
ու փեսայի գլխին։ Պարզ է, որ հեթանո-
սական այս սովորություններն ու ծեսերը
ստանաց երգի ու պարի շեշտ կարող լինել,
հետևապես դրանք պիտի ունենային իրենց
համապատասխան երգերն ու տաղերը։

Գծրախոտաբար այդ երգերը չեն պահպանվել աւ մեզ չեն հասել:

Ինչպէս վերը նշեցինք, քրիստոնեությունը անկարող լինելով վերացնել հեթանոսական տոները աշխատել է նրանց վերափոխել եկեղեցական տոներով, մինչդեռ ժողովուրդը այդ տոները պահպանել է, քանի որ նրանք ազգային ձև ու բնույթ էին ստացել:

Տարակույս չկա, որ այդ տոների հետ կապված են եղել ավուր պատշաճի երգեր. այդ երգերը, ճիշտ է, մեզ չեն հասել, իսկ դրանց ազդեցութիւնը և բեկորները պետք է մնացած լինեն մինչև 13-րդ դարը. դրի առնված ժողովրդական տաղերում, նվարդեն ժողովրդական տաղերի մի մասը, որոնք մահվան և ողբասացութեան են վերաբերում, պահպանել են հեթանոս Հայաստանը հիշեցնող տրու տարրեր:

Այսպէս, ըստ Հայոց հեթանոսական ըմբռնման օձերը հոշոտում և ուտում են մեռած մարդու գիակը:

Օձերն ի մարդերն ապին,

Թէ չերթանք նորայ երևան,

Առաջ գլեպուն ուտենք,

Որ առել շատ մարդու բուխտան:

Ազա թէ զմարմինն ուտենք,

Որ երէ գիտորն երևան:

ամ

—Գրող լ' անտրէն գրող,

Ինչ կուգէ քու մարդ ի մենէ,

Աշուն աւ գարուն չրաիր,

Մեր կայեն ծունը կու բերէ:

Ինչպէս դրողի, նույնպէս և օձերի միաւելու հասկացողութիւնները հեթանոսական են և դալիս են հնազանդ դարերից:

Ինչպէս երևում է, հեթանոսական երգերի ազդեցութիւնը ժողովրդական ստեղծագործութեան վրա երկարատև է եղել և ավանդական ուժեղ: Այդ բնական է և հասկանալի:

Մինչև 14, 15-րդ դարը դրի առնված ժողովրդական տաղերը պահպանել են հեթանոս Հայաստանի հնադարյան երգերի և ստեղծագործութեանների կնիքը, պահպանել են նրանց արտաքին կառուցվածքն

ու ձևը, նույնպէս և նրանց ներքինը՝ ունեն ու ոգին:

Արտաքինի և ձևի կողմից պետք է ասել, որ հարապատմութիւնը կամ նույնութիւնը չափազանց ակնհայտ է, արդ նույնը երևում է նաև պատկերների կրկնութեան, այսինքն բանաստեղծութեան պատկերափոխման, նրա ներքին կառուցվածքը պահպանելու տեսակետից: Իսկ ինչ վերաբերվում է ստեղծագործութեան հանգամանակներ, դրանք հիմնականում նույնն են և պահպանում են Գողթան ելակրում ստեղծված հանգամանակն ու կանոնները:

Մեր ժողովրդական տաղերը հանգամանակն ու ներդաշնակութիւնը պահելու համար կամ հանդես են դալիս ամբողջ քառյակում և ությակում նույնահանգ, կամ քառյակի 1-ին 2-րդ և 4-րդ տողերը նույնահանգ են լինում ու միայն 3-րդ տողը անհանգ և կամ 2-րդ ու 4-րդ տողերը լինում են նույնահանգ և 1-ին ու 3-րդ տողերը՝ անհանգ: Բաղմաստող տաղերում 1-ին, 2-րդ, 4-րդ, 6-րդ, 8-րդ և 10-րդ տողերը հանդես են դալիս նույնահանգ, իսկ 3-րդ, 5-րդ, 7-րդ և 9-րդ տողերը ստանց հանդի: Հազվադէպ լին նաև այն դեպքերը, երբ 5-8 և ավելի տողերը պարզապէս են միաստեպակ հանգերով:

Այսպէս, օրինակ, Գողթան երգերում՝

Ընդ եղէգան փող ծուխ ելանէր,

Ընդ եղէգան փող քոց ելանէր,

Եւ ի բոցոյն պատմենկիկ վազէր:

Նա հուր հեր ունէր:

Ժողովրդական տաղերում.

Գնացէք, վարպետ բերէք.

Իմ եարի կապէն ձեռքէք.

Թուխ ամպէն քրա կարէք,

Մոլիէն խայաթի քաղէք,

Իմ եարի կապէն կարէք.

Արեգակն իրեն արէք,

Լուսնակն աստուղդէք.

Աստղերը կոհակ չարէք:

Անշուշտ ժողովրդական դուսանները հետագա դարերում աշխատել են հանգամանակ, ճոխացնել, բայց ինչպէս ցույց է տալիս ուսումնասիրութիւնը, նրանք ըստ

ամենայնի մնացել են Գողթան երգերի
հանգավորման շրջանակներում, անելով
անհշան փոփոխություններ միայն:

Եթե չլինեին եկեղեցական երգերը, չա-
րականները, որոնք անհամեմատ ալիքի հին
են և մոտ Գողթան երգերի ժամանակակա-
ն երգերին, դժվար կլինեին այս հարցը լու-
սաբանել: Սակայն չարավանները մեզ հա-
րավորություն են տալիս այս կնիքն ու լու-
ծել և այն լուծվում է հոգեւոր Գողթան եր-
գերի:

Այսպես, մենք վաճապի երգում, գերկ-
նէր երկին և երկիրում սեւնում ենք 4
տողի նույնպես միաստեակ, բայց այլ մեկ
հանգավորում: Առաջին չորս տողը վեր-
ջանում է գեր հանգով, վերջին երկուսը՝
գունք հանգով:

Եկեղեցականում՝

Նախաց սիրով հայրդ գթած
Ի քոյ ստեղծեալ դործս ձեռաց:

Ե. դրանակա հրեշտակաց

Տուր պահապան մեզ տկարաց:

Ձի տունջնան և զիշերի,

Տաքուք քեզ սխառ անյուզի:

Այնուհետեւ եկեղեցական երգերում պահ-
պանվում է 1-ին և 2-րդ, և 3-րդ ու 4-րդ
տողի միաստեակ հանգավորում: օրինակ՝

Միրս իմ առ քեզ աղաղակէ,

Բանդ որ ընդ հօր ի սիրչանէ:

Որ կամաւոր վասն մարտական

Կրեցեր մարմնով դայս ամենայն:

Ժողովրդականում՝

Էս դիշեր ես դուս ելա,

Լուսինն անուշ կը ցոլա,

— Յուլա դու Հարկա սարին,

Բարե տուր ամուշ յարին:

Քառյակների (4-տողի) միաստեակ հան-
գավորումը ընդհանրացած երևում է, ինչ-
պես եկեղեցական երգերում, նույնպես և
ժողովրդականում: Օրինակ՝

Եկեղեցականում՝

Խաւար մեղաց հարածեցաւ,

Լոյս դիտութեան քեւ ծագեցաւ,

Խայթում օձին բռնեցաւ,

Հիւանդութիւն մեր ողբացաւ:

Ժողովրդականում՝

Մանուկ ծառի տակ պառկէ քուն,

Ծալ ծալ ոսկին ի գլխուն,

Ոչ կառնի իր ծոցին ի քուն,

Ոչ քաստուր կուտա, երթամ տուն:

Ժողովրդական տաղերում պահպանված
են նաեւ Գողթան երգերի որոշ պատկերա-
վորումներ ևս: Այսպես, մի ժողովրդական
երգ հիշեցնում է վաճապի արտաքին
նկարագրությունը,

Խաթիպրս Թուխ աչք ունէր

Թուխ ունէր ու շուշման բերան,

Շրթունք շուրթեղէն ունէր,

Սըրմա քել պիտերն ի վրան:

Միջնադարյան մեր հայտնի տաղերգու-
ները՝ Յրիկը, Կոստանտին Երզնկացին,
Հովհան Երզնկացին, Հովհաննես Թլկու-
րանցին, Գրիգոր Ալթամարցին և Նահա-
պետ Քուչակը ինչպես իրենց ստեղծագոր-
ծության նյութի, նույնպես տաղայափու-
թյան ու մեկ տեսակետից չեն կարողացել
թոթափել Գողթան երգերի ազդեցությունը:
Եվ հենց այս պատճառով էլ երկար
տողերը տեղ չեն գտել ժողովրդական տա-
ղերում:

Անշուշտ այսքանով դժվար է ասանել այն
հակադասական նյութը, որ կատարված է մեր
հոգևոր երգերում և ժողովրդական տաղե-
րում, ուր դեռ ևս ուսումնասիրելու շատ
բան կա թե՛ կատարվածի և թե՛ տաղաչա-
փության ու հանգավորման մանրամասնու-
թյունները, նորություններն ու բացառու-
թյունները երևան բերելու տեսակետից:

Մեր այս հոգվածի նպատակն էր ընդ-
գծել մեր տաղաչափության ազդեցությունը
և ցույց տալ այն ազդեցությունը, որ ու-
նեցել են Գողթան երգերը մեր հոգևոր
երգերի վրա:

ՌԱԵՐԵՑ ԽԱՐԳՈՒՄԵՆ

ԱՇԽԱՏԱՆՔԸ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԵՐՋԱՆԿՈՒԹՅԱՆ ԱՂԲՅՈՒՐ

«Որ ոչն կամ իցի գործել, եւ կերիցէ
մի: Ով չի կամենայ աշխատել, չպիտոյ
է եւ ոտի:
(Եբկորդ Թեապոնիկեցոց Թուղթ, Գ 10):

Այսօրեւ կտրուկ կերպով է դնում հարցը
Պողոս առաքյալը աշխատանքի մասին.
«աշխատողը չպիտի ուտի: Տեսնենք, թե
ինչի՞ց դրված նա աշխատել է մոտենում
հարցին»:

Աշխատանքը մարդկային բարեկեցութեան
ստացին աղբյուրն է: Աշխատանքով է
մեզ թերվում ամեն բարիք, որ կա աշ-
խատում:

Նայեցե՛ք մեր շուրջը: Աշխատանքը ե-
ւրեւ է ամենուրեք՝ գործարաններում, ար-
հեստանոցներում, բանվորն ամեն բարիք
արտադրում է կյանքի բազմապիսի կարիք-
ների համար: Գյուղը գյուղատնտեսական
արիք է մատուցում աշխատավորությա-
նը. ծաղկած, բարեչեն դյուղերի շուրջը
փռված անդն ու անդառառ մարդու աշ-
խատանքի շնորհիվ ծածկված են հացաւա-
րիկի արտերով, խաղողի այգիներով,
զառհասու ծառերով, բամբակի կնդուղնե-
րով, բանջարանոցներով: Սարալանջերին
ու յայլաղներում արածում են բազմաւա-
զար մեծ ու փոքր եղջերավոր անասուն-
ների նախիրներ, հօտեր, ձիերի ջրեր
անտառու ու մացառու վայրերում մնում
են խոզերի երամակներ: Երկրի ընդերքից
ստորերկրյա անցքերով հանքեր են հան-
վում երկրի երեսը և ի սպաս դրվում մար-
դու կարիքների համար: Ձենք խոտում տեխ-
նիկայի, արվեստի, գիտութեան բազմաթե-
սակ բնագավառներում կատարվող աշխա-
տանքի մասին, որը մեր հրաշալի գործն է:

Իրոք, հրաշքներ է ծնում: Եվ բոլորը աշ-
խատանքի շնորհիվ:

Աշխատանքը մարդու գոյութեան հետ
կապված անբաժանելի պահանջ է և բնա-
կան ձգտում: Աշխատող մարդը հարգանքի
առարկա է մեղանում, որովհետեւ երկրի,
մորթվողական ընդհանուր բարեկեցությու-
նը նրա աշխատանքի շնորհիվ օր աօր
աճում է:

Բայց արդյո՞ք միշտ այսպես է եղել աշ-
խատանքի մասին ունեցած այս հասկացո-
ղությունը:

Մարդկությունը հաղաթափոր տարիներով
է հաշվում իր գոյութեան, իր կուլտուրա-
լի սրատմությունը. բայց մենք այդքան հե-
ռու չենք գնա. կբավականանանք միայն
նրանով, թե ի՞նչպես էր դրված աշ-
խատանքը մեր թվարկութեան սկզբում,
մոտ 2000 տարի առաջ, թեկուզ և աշխար-
հի մթ մասում:

Հայտնի է, որ այդ մամանակաշրջանում
հունա-հռոմեական քաղաքակրթությունը
էր իշխում այն ժամանակվա ամենագար-
դացած երկրներում՝ Հունաստանում,
Հռոմում, Եգիպտոսում, Փոքր Ասիայում,
Ասորիքում, Հրեաստանում, մի խոսքով
Միջերկրական ծովի ափագնում եղած
երկրներում: Այստեղ բնակչությունը բա-
ժանված էր երկու մասի՝ ազատների և
ատրուկների: Ազատների թվին էր պատկա-
նում անեղան փոքրամասնությունը կազմող
վերնախավը՝ արիստոկրատիան, գինյորա-
կանությունը. իսկ ստրուկների թվին էր

պատկանում ժողովրդի ահագին մեծամասնությունը թե՛ քաղաքներում և թե՛ դուրդերում:

Ստորակների այս վիթխարի մեծամասնության վրա էր ընկած ընդարձակածավալ հոռմեակա՛ն կայսրության մեջ ֆիզիկական ծանր աշխատանքի ամբողջ բեռը, անտանելի լուծը:

Բնակչության այս մասն էր չողում այն բոլոր վիթխարի ծախսերը, որ անում էր մի կողմից կայսերական կառավարությունը պետական, ապարատի և իր մղած բաղձածախս պատերազմների համար, իսկ մյուս կողմից հոռմեական վերնախավը իր վարած զեխ ու ցոփ կյանքի կարիքները բավարարելու համար: Պատմությունից մեզ շատ լավ հայտնի է այդ չվայտ կյանքի բովանդակությունը. հուշակալոր «Յո՛ւ երթա՛ս» և «Քրիստոնեություն արշալույսին» գեղեցիկ պատմական վեպերը շատ ցայտուն կերպով են տալիս «աշխարհահուշակ» Հոտմի բարձր դասերի ունաթն կյանքի պատկերը: Ի նախատինս այդ դասերի պեսք է ասել, որ նրանք բավական չէ, որ ձրի վաշելում էին ստրուկների ձեռքով արտադրված բոլոր բարիքները, այլև ստրուկների այդ դասին մարդ չէին համարում. նրանց անընդունակ էին համարում մարդկային բարձր զգացմունքների, հուզումների: Նրանց կարծիքով ստրուկներն անասուն են. ինչպես անբան անասունն աշխատում է իրենց համար, այնպես էլ ստրուկը պիտի աշխատի: Ստրուկը որդոց ուրդի, երկար դարեր դատապարտված էր իրավագրկության:

Ստրկատեր սզնավանք իրեն արտոնյալ համարելով պետության մեջ և հետև պահելով ֆիզիկական աշխատանքից, արժամարկանքով և զգայանքով էր նայում ինչպես աշխատանքի, այնպես էլ նրանով սրազմող մարդկանց վրա, քաղաքում՝ արհեստավորի վրա, դուռըում՝ գյուղացու վրա:

Եվ համատարած ստրկության այս մրթնությունում հանկարծ հայտնվում է մի նոր հասցք, որ պիտիվայր վիտում է մինչ

այդ սթուլություն ունեցող գերիշխող հասկացողությունն աշխատանքի մասին:

Նոր հայացքով աշխատանքը դառնում է սրբապան պարտականություն մարդու համար թե իրեն կերակրելու և թե կարոտյալներին, տնանկներին օգնելու: Աշխատանքը չի արհամարհվում: Այս նոր հասցքը առաջ է քաշվում քրիստոնեական դարաշրջանում:

Պողոս առաքյալը, որ քրիստոնեական նոր ուսմունքը դուրս բերեց Հրեաստանի նեղ սահմաններից և փակեց բարոյել հոռմեական կայսրության ընդարձակ շրջաններում, համատարած հեթանոսության մեջ, առանձնապես դարձրեց աշխատանքի խնդրով և քրիստոնեության լույսի տակ հարկանքի ու պատկառանքի առարկա դարձրեց աշխատանքը: Պողոս առաքյալը շատ լավ էր հասկանում աշխատանքի բոլոր անսակների անհրաժեշտությունն ու օգտավետությունը, բայց ոչ թե բունությամբ, ստիպմամբ կատարված աշխատանքի, այլ ազատ, դատակցարար կատարված աշխատանքի, ինչպես ավետարանիչներն են պատմում, Պողոս առաքյալն իր անձնական օրինակով ցույց է տալիս իր նորադարձ հավատացյալներին, որ ամեն մի մարդ պեսք է աշխատի: Թեպետիկեցիներին ուղղած իր երկրորդ թղթում նա գրում է. «Դուք ինքնաբերական եք, թե ինչպես պեսք է նմանվեք մեզ, որովհետև մեր նկատմամբ երբեք անկարգ չենք վարվել և ոչ էլ մեր որևէ մեկի հացը կերել, այլ ջանք ու աշխատանք թափելով փշերուցեքեք զործել ենք մեզանից ոչ մեկի վրա չծանրանալու համար, որպեսզի մեր անձը օրինակ դարձնեք մեզ, մեզ նմանող լինելու» (Գ. 7—12):

Հայտնի է, որ Պողոս առաքյալը վրանսդործ էր և այդ արհեստով էր նա իր հացը վաստակում:

Կորնթացիներին գրած առաջին թղթում նա ակնարկում է իր մեռելի աշխատանքով դրադվելու մասին. «Եվ աշխատում էինք մեր մեռեքերով» (Դ. 12): Իբրև քրիստոնեու-

Թյան քարոզիչ, Պսպոս առաքյալն իրա-
վունք ունի նորադարձ համայնքներին իր
որակյան ապրուստը ստանալ. իսկ նա չի
օգտվում այդ իրավունքից, այլ բարի օրի-
նակ լինելու համար, իր քարոզածն ինքն
ստացվելու կոտորած լինելու համար միշտ
հարուստ կույտ է ձեռքի աշխատանքով իր
յուրաքանչյուրն ապահովել։ Այսպես պահանջ-
քան լինելով իր նկատմամբ, նա բնականո-
րեն իրավունք ունի նաևնը պահանջներու
ընդդեմ համայնքներին և դրանց է
դիմում նրա զեղեցիկ դարձվածքը՝ չաշ-
խատողը չպետք է ունի (Երկ. Թեազոնիկ.
Ի. 10)։ Նույն այս Թղթում առաքյալը
բռնում է. «Ձեռքներից ոմանց մասին լսում
ենք, թե անկարգություն են անում, ոչ մի
որոշ չեն անում, այլ ծուլորեն պարսպ-
քում են։ Այդ պիտիներին պատվեր ենք
առնալ... որ հանգիստ աշխատեն, իրենց
առաքանկած հացն ուտեն» (Գ. 11—13)։
Ույն միտքը չեղտում է նաև Թեազոնի-
կոնիներին դրած առաջին Թղթում. «Աղա-
րում կնք ձեռք, հղթալքներ... հանգիստ
պահել և աշխատել, յուրաքանչյուրն իր
ործով և աշխատել, ձեռք ձեռքերով, ինչ-
նե և պատվիրեցինք ձեզ» (Գ. 10—11)։
Թեազոնիկներին դրած Թղթում ևս հորդո-
ւմ է աշխատանքով դրադել։ «... Աշխա-
տել իր ձեռքերով օգտակար բաներ ար-
ագրել» (Գ. 28)։ Եվ այսպես, հարմար
ոլիք եղած ժամանակ Պոզոս առաքյալը
բարեկամ հավատացյալներին ուղղած Թղթ-
քում միշտ չեղտում է աշխատանքի ան-
հրաժեշտությունը, բացարձակորեն դատա-
արտելով ծուլությունն ու պարսպություն-
ը։ Նա ոչ միայն պաշտպան է աշխատան-
քի գաղափարին, այլև հորդորում է հար-
անքով ու սխիզով վերաբերվել աշխատա-
րենքին (առաջին Թեազոնիկ. Ե. 12)։
Պոզոս առաքյալի քարոզած աշխատանքի
գրունքը տիրապետող հանդիսացավ և
նա տեղերում պարծանք էին համարում
տեղի աշխատանքով ապրելը։
Հայ ժողովուրդն իր ջանասիրությամբ
խաբար աշխատասեր ժողովուրդների շար-
ն է պատկանում, սակայն անցյալում

պոքոտությունը աները միշտ հախճաղել
են նրա հալալ զբաղմունքով ձեռք բերած
յարիքները, շարունակ թողնելով նրան
մեղք ու քաղցած։
Քրիստոնեական ուսմունքը ներշնչել է
նրան լավագույն ապագայի հույսը և հոր-
դորել աղքատ աշխատանքի գրունք երբեք
չարատալքել։
Մեր երկրում նույնիսկ տկար կանայք
սիրով դրադվել են ձեռքի աշխատանքով։
Եղիշեն իր պատմության վերջում տալով
վարդանանց պատերազմից հետո Պարս-
կաստան տարադրված նախաբարների կա-
նանց վարած կյանքի պատկերը ավելաց-
նում է, որ նրանք իրենց ձեռքի մատներով
էին աշխատում ու կերակրվում։ Հայաս-
տանի շատ վանքերում տնտեսական բոլոր
գործերը վանականների ձեռքով էին կա-
տարվում։ Այնտեղ աշխատանքը և հնա-
դանդությանը մտադրության գործ էր
համարվում։ Ստ. Օրբելյանը տալով Տա-
թևի վանքի նկարագրությունը Յ. րդ դարի
վերջերին ՄԸ պիստում գրում է. «Եվ լցրեց
բազմաթիվ կրոնավորներով, անհաղթ փի-
լիսոփաներով և աննման երաժիշտներով և
բանիբուն վարդապետներով և աստվածա-
դրաց ճգնավորներով և տեսալ-տեսակ ար-
հեստավորներով»։ Ինչպես տեսնում ենք,
կյանքը եռացել է այնտեղ, աշխատանքը
տիրապետել։ Այսպես էին նաև Հայաստանի
բոլոր վանքերը սկսած հյուսիսում Հաղ-
պատ—Սանահնից, մինչև Հոգյաց ու Բար-
դուղիմեոս առաքյալի վանքերը հարավում,
արևելքում՝ Գանձասարից, Սմարտից,
Դարաչառի ու Ստեփաննոսից մինչև Սե-
պուհ սարի ու Լուսավորչի վանքն արևմ-
տուտքում։
Քրիստոնեության քարոզած աշխատանքի
գաղափարը միշտ եղել է և խրախույս ա-
ռաքիկ է հանդիսացել մեր եկեղեցու հո-
գևոր պետերի կողմից, 12-րդ դարում Ներ-
սես Շնորհալին իր հայտնի «Ընդհանրա-
կան»-ում խոսքն ուղղելով վանքերում ապ-
րող կրոնավորներին, հորդորում է իրենց
մշակած աղբիների և այլ աղբյուրների
եկամուտներին բաժին հանել աղքատներին

ու կարոտայաներին: Նույն ճիշդահանրականում վանականների առաջնորդներին դառնալով և հիշեցնելով Պողոս առաքյալի դրած օրենքը, թե Ձայխատողը չպետք է ուտի, այլև թե պարսպությունը չար մտքեր է ծնեցնում, խրատում է աշխատել:

Մեր հայտնի կաթողիկոս Խրիմյան Հայրիկը հայ ժողովրդին ուղղած իր անդրաձայնիկ կոնդակում այսպես է ողջունում երկրագործ դասին. «Ողջոյն Զեզ, բնակիչք դաշտաց եւ լեռանց, շինական երկրագործ ժողովուրդ, որ սիրէք զհողն և մած, զօխարն և տաւար, դուք աշխարհի բարի և անխարդախ վաստակին աշխատաւոր մշակն էք, դուք հարադատ որդիք էք նախահօր. դործեցէ՛ք զերկիր եւ պահեցէ՛ք, միշտ ջանացէ՛ք անկորուստ պահել աշխարհը հայրենատուր ժառանգութիւն»:

Գեղորդ Ը. կաթողիկոսն էլ իր անդրաձայնիկ կոնդակում օրհնում է գյուղացու թափած հալալ աշխատանքը. «Էռւարո՛ւք և դուք, ժողովուրդ երկրագործ, որ տքնիք զօրն հանապաղ. ծանր ծն աշխատանք ձեր, սակայն օրհնեալ են վաստակք ձեռաց ձերոց, որովք լցուցանէք զպէտս անհրաժեշտ կարեաց ամենեցուն»:

Հասկատարիմ մնալով աշխատանքի դադարարին, հայ ժողովուրդը, վերջապես, թոթափելով իրենից ամեն կարգի բռնականւորներին, իրեն հարստահարողներին, մեր աչքի առաջ ներկա դարի 20 թ. վերջում մտալ այն Հանրապետությունների շարքը, որտեղ ազատ աշխատանքն է թափափուրում, որտեղ ամեն մի աշխատող մարդ տեր է իր աշխատանքին, որտեղ ոչ ոք չկա, որ նրան հարստահարի: Եվ այդ թվականից սկսած հարգանքի ու պարծանքի առարկա եզոզ աշխատանքի շնորհիվ մեր մեծ Միության մյուս ժողովուրդների հետ միասին հայ ժողովուրդը նոր հիմունքներով իր կյանքը վերակերտեց: Մեր աչքի առաջ կերպարանափոխվեցին թե մեր դյուղերը և թե մեր քաղաքները, չափազանց բարձրության հասավ մեր կուլտուրան՝ թե՛ մտավորը և թե՛ նյութականը: Ավելի քան քսան

տարվա խաղաղ պայմաններում մեր կյանքն առաջ էր գնում հեղափոխական քայլերով, ամեն տեղ խնդրվում և ցնծության մրցանակով:

Բայց... ո՛ւմ մտքովը կանցներ, թե կորած, անցած-գնացած հունա-հռոմեական աշխարհում իշխող ասքելության դադարաբլ, մարդկությունը ազատների ու ստրուկների բաժանելու հակաքրիստոնեական, հակամարդասիրական դազրելի ուժովն էր նորից կարող է հարություն անել և մատուցվել որպես ճորտ սկզբունք:

Այդ հնամալ ու պատմության, կողմից ընտրված դատապարտված հրեշտակ ուսմունքը անցյալի արխիվից հանեց զերմանական Ֆաշիզմը, հայտարարելով, թե մարդկությունը պետք է բաղկացած լինի զատյուն արիստոկրատիայի՝ շնչին փոքրամասնություն կազմող զերմանական վերնախավից և սահաբն մեծամասնություն կազմող աշխարհի մնացած ժողովուրդներից, որոնք իբրև տարուկներ, առօրին ցեղից ստրկանալով, պետք է հավիտյան ծառայեն Ֆաշիզմը քարոզող հրեշներին: Պիղիկահան ամեն տեսակի ծանր աշխատանքներով պիտի լինեն այդ մեծամասնությունը կազմող ժողովուրդների վրա, որոնք իբրև ճարտեր բոլոր արտադրած բարեքնիքը պետք է տրամադրեն տրանսյալ վերնախավին:

Եվ տարված այդ բարբարոս մտայնությամբ, զերմանական Ֆաշիզմի մարմնացումը ներկայացնող Հիտլերը, մեր ժամանակի նեոլ, տմարդի կերպով, դադարաբլի հարձակվեց մեր մեծ Միության վրա, հուսալով ամրանալ մեր երկրում. տիրապետել նրան, Բայց ազատ աշխատանքի մեր մեծ Հայրենիքի բոլոր ժողովուրդները իբրև մի մարդ ուղի ելան բռնակալի ու մակների դեմ և նրանց դուրս ջլեցին մեր սրբազան Հայրենիքից, իսկ այժմ պատրաստվում են մարտերը տեղափոխել բուն իսկ Թշնամու հողի վրա:

Մեր կարմիր Բանակը իր Գերագույն Հրամանատարի իմաստուն ղեկավարությամբ հակառակ հրաշներ է դործում:

նա երբեք չի թուլլու առ, որ ստրկութեան
լուծը նորից փաթաթելի մեր աշխատանքի
ժողովուրդների վրէն։ Այդ գիտակցու-
թյամբ վառված մեր Փառապանծ բանակը
հարված հարվածի հետևից հասցնում է
նենդ թշնամուն և Սովետական բարեփոխ-
ւոյք մաքրում է զազրելի թշնամուց։ Շո-
ղում է մեր հերոսական զորքերը Բանակի
ու, փառքի հաղթանակի վերա արշալույսը։

Հաղթանակում ենք հետու չէ՛նք մեր ուրը, երբ
վերջնական աւ կատարելով հաղթանակի
յուշի ճանաչանքը, կշռաւն ֆաշիստական
ադաւադութեանից մաքրված մեր ազա-
նկրկում և աշխուղ իր բովանդակ վեհու-
թյամբ վերստին կծաղկաւի տղատ, ստեղ-
ծողորձ աշխատանքը, որը մեր Հայրենիքի
յուրաքանչյուր քաղաքացու համար ոչ մե-
այն անպայման պարտականութեան է, այլ
և փառքի ու պատվի գործ։

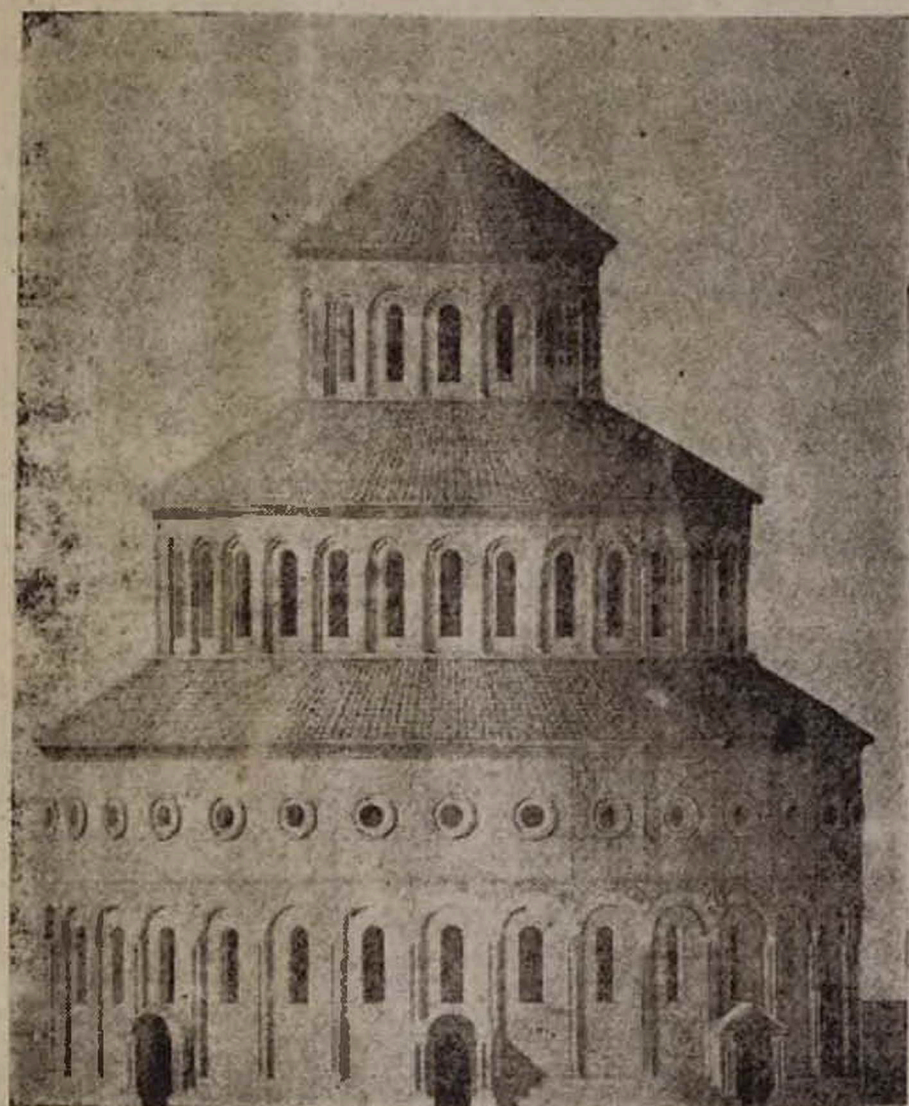
Հեղինակ

ԶՎԱՐԹՆՈՑ

Վաղարշապատը նրանի հետ միացնող խճուղուց դեպի հարավ, Վաղարշապատից 3 կմ. հեռավորության վրա գտնվում են հայկական եկեղեցական ճարտարապետության հնագույն կոթողներից մեկի՝ Զրվարթնոցի սպիտակները։ Այս երբեմնի հուշակալ տաճարը, որ 7-րդ դարի կեսին կառուցել է Հայաստանի ակունակո՞ր դործիչ Ներսես 3-րդ շինող կաթողիկոսը, 10-րդ դարում արդեն ներկայացնում էր ավերակներ, որոնք մեր այս դարասկզբին ծածկված էին հողի հատո՞ շերտով։ 1901 թվին սկսված պեղումները հայտնաբերեցին այդ նշանակալ հուշարձանի մնացորդները, որոնց հիման վրա ճարտարապետ Թ. Թորամանյանը շատ ճիշտ վերականգնել է նրա սկզբնական տեսքը։ Թե հանդուցյալ ճարտարապետը, որքան է մոտեցել իրականությանը, այդ բարդ խնդիրը լուծելու ժամանակ, այդ երևում է նրանից, որ 5 տարի հետո, Զրվարթնոցի պատճենի պեղումների ժամանակ (այդ պատճենը կառուցել է Գաղիկ Ա. Թագավորը իր մայրաքաղաքում 1001—1015 թ.) երևան հանվեց տաճարի կաղապարը, այդ կաղապարը, որ գտնվում էր տաճարի պատերի վրա, լիովին հաստատում է Թ. Թորամանյանի ենթադրությունը։

Տաճարի կենտրոնում կա չորս պիլոն, որոնց միջև հակադասված բարձրությամբ վրա աճեց են կաշված կամարներ. այդ կամարների վրա հենված է դմբեթի թմբուկը առաջատաների հետ միասին, Գմբեթը կամարաձև է, նման բուլբուլի և ծածկված աղյուսե ձեղունակ։ Պիլոնների, հազցված է չորս արտիդ, որոնք կաղում են հավասար ծալքեր ունեցող խաչ։ Այդ արտիդների

պատերը 7-րդ դարի Հայաստանի բազմաթիվ խաչաձև տաճարներում սովորաբար կառուցվում էին խուչ, խեղ ալյատեղ, ստորին մասերում նրանք հասվել են դեղեցիկ սյունաշարերով։ Սյուները հենված են հաստատուն խարխուլների վրա և բալուղվում են հոյակապ խոյակներով, որոնք ունեն հոնիական խոսունջներ։ Խոսունջների արանքներում գետեղված են խաչավոր մեղադրոններ և հունարեն փակագիր մեծադրություններ (մոնոգլիֆներ)՝ «Ներսես» և «Կաթողիկոս»։ Սյուների միջև ընկած են պայտաձև կամարներ, որոնք պահպանում են կամարներով պսակավորված արտիդների վերին մասը։ Պիլոնների հետևում, նրանց մեջ հատված նիշերի դեմ ու դեմ կանգնած է խոյակների ունեցող չորս միաստեակ սյուն, որոնց վրա քանդակված են հզոր թևատարած արծիվներ։ Այս սյուններից դեպի արտիդների միջին մասը ձգված է ութ կամար, որոնց վրա կոթնած է երկբարդ հարկի կոր պատը։ Դա մի խիղախ հորինվածք է եղել, որը դժբախտաբար, չի կարողացել դիմանալ Անդրկովկասի անհանդիստ տեկտոնիկային, Տաճարի ստորին մասում արտիդները չբնականված են, որպես օղակ, առաջին հարկը կաղմող մի պատով. այդ հարկի մեջ, արտիդների հետևում գտնվում է սրահը։ Այսպիսով ամբողջ շենքը դրանից ունեցել է վիթխարի առողիմանավոր եռահարկ աշտարակի տեսք՝ մոտ 45 մ. բարձրությամբ։ Ստորին հարկում, պատի յուրաքանչյուր 32-ական անկյունների վրա կանգնած են դույզ որմնասյուներ, որոնց վրա հենված են դեկորատիվ կամարներ. այդ կամարների վրայով արիքաձև փոխված է խաղողի որթը տերևներով

ՀԱՍՏՆԱԿԱՆ
[Ի Երևանի թ. Պատմամշակութային]

և ողկույղներով, նրանց հիմքում, կամարների միջև դեռեղված են վարդապետականությունների պատկառ թարձրաքանդակները, պորձիքները ձեռքներին, վարպետներից բարձր, կամարների արանքում գտնվող տարածութիւնը ծածկված է եղել ուռուցիկ դրվագներով, որ ներկայացնում էր նոսն տերերներ և խաղողի որթեր, Այդ դարդադառու (Ֆրիդ) վրայով անցնում է պեղարդ պատկերով եղբայրաստիժ թոյրակ լուսամուտների շարքը: Որկու ուղղահարկ զարդարում են կխառնուրդները և փոքրիկ կամարները:

Տանարին առնթեր արեմտյան և հարավային կողմերում գտնվում է կաթողիկոսի սեկա ապարանքը, որից մնացել են միայն պատերի ստորին մասերը, արեմտյան թեւում՝ 2 մեծ դռնից և պաշտոնեական բնակարաններ, իսկ հարավային կողմում՝ 16 տնայակ և պաշտոնական բազմաբնակ, որի հատակը և պատերը տաքացնում էին առաջիկով:

Զվարթնոցը գտնվում է Հայկ. ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի պատմական հուշարձանների պահպանութիւն կամեռի հսկողութիւն ներքո:

Ն. 8.

Figure 1. The Great Temple of Eshnunna

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԻ ՀԱՅ ՄԱՍՈՒԼԸ ՄԵՐ ԱՄՍԱԳՐԻ ՄԱՍԻՆ

Նյութ-Յորդան հրատարակվող «Հայաստանայց Եկեղեցի»-ն, Ամերիկայի Հայոց Առաջնորդարանի պաշտոնական թերթը ուսյն տարվա Հուլիս ամսի թիվ 9-ի «Մայր Աթոռ» վերնագրի տակ գրում է.

«Առաջնորդարանը ստացած է արդեն Մայր Աթոռայ կողմէն հրատարակուի սկսած ամսօրեայ նոր հանդէսին առաջին թիւը: Մայր Աթոռայ պաշտոնական թիւն անունն է Էջմիածին: Այս մասին հարգալի ներգայ թիւին «Հայ Մամուլի բաժինը»:

«Հայաստանայց Եկեղեցի»-ն «Հայոց Մամուլը» լրատւում շարունակում է.

«Խորհրդային իշխանութեան Հայաստանի մէջ հաստատութենէն ի վեր, եթէ, չենք տեսիր, Մայր Աթոռայ նախաձեռնութեամբ լոյս ածող տարեկան օրացոյցներէն և կոնգրէսներէն դատ, առաջին պաշտոնական հրատարակութիւնն է Էջմիածինը:

Անոր մուտքը կը բացուի զեղարուեստական լքնակի մէջ անուամբ մեր Կաթողիկէ Մայր Տաճարին— խորքը Մասիս—գրաւիլ պատկերով, ճակատին թռչնակիր Էջմիածինն յերտառութեամբ:

Լայնածաւալ երկսիւնակ այս հանդէսն ունի թուղթէ դիմացկուն կողք: Պատկերազարդուած է Հայրապետական Տեղակալ Տ. Գէորգ Զէօրէշէան եւ Ամերիկահայոց Առաջնորդ Տ. Դարեգին Յովսէփեան Արքեպիսկոպոսներու, Հովիթիմէի Վանքին լուսանկարներով:

Էջմիածինն մէջ մասնաւոր հոգածութեամբ արձանագրուած են Մայր Աթոռայ նախաձեռնութեամբ սկսուած «ՄԱՍՈՒԼՏԻ ԴԱԻԻԹ» տանկերու հանգանակութեան տոթիւ կառարուած պաշտօնական բանակցութեանց, վոխանակուած գլխաւոր հեռագիրներուն, Ամէն Տ. Տեղակալին կողմէ եղած կոչերուն եւ տրուած հրահանգներուն տնոնց ղտած դրական արձագանքին պատճենները: Մասնաւոր խնամքով տարուած են պատերազմական գործիքներու վեց լուսատիպ պատկերներ, որոնք ցոյց կուտան ԾԱՌՈՒՆՏԻ ԴԱԻԻԹԻ անունով շինուած եւ ճակատը մեկնող տանկային շարքերը:

Պաշտօնական հաղորդագրութեանց այս բաժինին մէջ կան ինչ ենւ տեղեկութիւններ Խ. Միութեան մէջ գտնուող Հայ և Ռուս Եկեղեցիներու յարաբերութեան մասին:

Ամուսնիւրին մնացեալ ամբողջ բաժինը երես 22—52 նուիրուած է կրօնապատմական նիւթերու մշակութեան, Առուածարանական տեղիքներու մօտեցուած չէ երբէք: Էջմիածինն այս առաջին համարի մէջ պատմական

և քանասիրական մեծարժէք ուսումնասիրութիւններ ունին Ակադեմիկոսներ Սա. Մալխասեան՝ ԵՐԲ ԵՆ ՀԱՅԵՐՆ ԸՆԴՈՒՆԵԼ ՔՐԻՍՏՈՆԵՐՈՒԹԻՒՆ, Հ. Աճառեան՝ ՀԱՅ ՏԱՌԵՐԻ ԳԻՏԻ ՍՏՈՅԳ ԹՈՒԱԿԱՆԸ, Գ. Լեւոնեան՝ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՄՐԲՈՒՋ (Հոնտոր աստուածաբան եւ նկարիչ ժէ դարու), Ալսա ԱրրաՀամեան՝ ԽԱԶՍՏՈՒՐ ԵՐԷՑ ԿԱՅԱՅԵՑՈՒ ՏԱՐԵ-ԴՐՈՒԹԻՒՆԸ Եւ Եղեիկ Վարդապետ, Ս. ԷԶՄԻԱՄԻՆԻ Մ. ՏԱՃԱՐԻ ԶԵՌԱ-ԳԻՐ ԱՒԵՏԱՐԱՆՆԵՐԸ:

Ամփոփ կերպով արդէն առած եղանք Մայր Աթոռոյ նոր պաշտօնաթերթին բովանդակութիւնը, Հանդէսը լոյս տեսած է Ամենապատիւ Տէր Տեղակալին հրամանով, որ իր առաջնորդող յաղաճովք կը բացատրէ թէ թէ է ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՊԱՐՏՔԸ ԻՐ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻՆ ՀԱՆԴԷՊ, Անոր հետագայ տողերը կը ցոյցնեն թէ ի՞նչ է այս հանդէսին հրատարակութեան նպատակը:

— Հայրապետական ամսապիրր հանդիսանում է այն միջոցը, որով պէտք է համախմբի Ափիւղքի բոլոր հայերին իրենց սրբազան Հայրենիքի շուրջը, Մայր Աթոռի շուրջը, Հայութեան ուղղված մեր կոչի մէջ տեսնենք— Հայր բացի Սովետական Հայաստանից յունի այլ հայրենիք, Հայը Հայաստանից դուրս չունի այլ հաստատուն կոտան, բայց եթէ Մայր Հայրենիքը, Հայ Եկեղեցին եւ նրան պիտաւորող Ամենայն Հայոց Հայրապետութիւնը Ս. Էջմիածնի Հայրապետական Աթոռով:

Այս պատգամով հրապարակ է գալիս Հայրապետական ամսապիրր, նոյն այդ պատգամով նա կը շարունակի իր գոյութիւնը և հետադարձ:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑՈՒ Խմբագրութիւնը յանուն Ամերիկայի Հայոց Առաջնորդարանի, յանուն անոր կապուած մարմիններուն և հաստատութեանց, ցնծութեամբ կ'ողջունէ աւետաւոր ծնունդը ԷԶՄԻԱՄԻՆԻ և կըխոստանայ այսուհետեւ ալ իր կարելին ընել, որպէսզի Ամենայն Հայոց Կաթողիկէ Մայր Տաճարին հաստատութեան և գոյութեան լուսաւոր հաւաքն ու սէրը հանդէպ Յիսուս Քրիստոսի, Մայր Աթոռոյ և նախաստանի օրէջօր աւելի մարմնան և ծաւալին Ափիւղքի Հայերուն մէջ:

ԷԶՄԻԱՄԻՆԻ, յայանութիւնը այս միջոցիս ուրախութեամբ և յոյսով կը լիցնէ մեր սիրտերը, Մենք անոր միջոցաւ լսել կը բաղձնէք մեր հաւատոյ հօր Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչին և անոր յաջորդներուն սիրոյ և շինութեան հրաւերը, որ ամենէն տիրալի երգերէն մէկն է Հայաստանեայց Եկեղեցիին:

ԵԿԱՊՔ ԵՐԵՆՍՑՈՒՔ

ՍՈՒՐԲ ԶԵՐԱՆՆ ԼՈՒՍՈՅ:

ՔԱՆԶԻ Ի ՍԺԱ ԵԱԳԵԱՅ ՄԵԶ ԼՈՅՍ:

Ի ՀԱՅՍՏԱՆ ԱՇԽԱՐՀԻ:

Ջգօն վարդապետ:

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

ԸՆԳՏԻՆՈՒՄ Է ՀՈԴՎԱԾՆԵՐ ՅԵ ՈՈՎԵՅԱԿԱՆ
ՄԵՌԻԹՅՈՒՆԻՑ ԵՎ ՅԵ ԱՐՅԱՍՏՍԱՆԻՑ

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍՑԵՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՈՑ

ՎԵՂԱՐՇԱՊԱՏ, ՀԷՋԻՒԷՇԻՆ, ԱՄՍՍԱՆԻ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
Армянская ССР, Вагаршапат, Редакция журнала „Эчмиадзин“

Redaction of the magazin „Echmiadzin“ Vagarshepat
Armenian, USSR.

Վ Ր Ի Պ Ա Կ

Տպված է

Պե-1 է ինք

Հիմնի 31-ին
Բաղադրված է հեղինակներից
Մ. Բ. Լ. Բ. Լ.
Համապատասխան պատկերներ
Գրականագիր
Երևանի գեղեցիկ
Մ. Բ.

Պ
Հիմնի 20-ին
Բաղադրված է հեղինակներից
Կամբի Լ. Բ. Լ.
Համապատասխան պատկերներ
Հ. Գրականագիր
Երևանի գեղեցիկ
Մ. Բ.